

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ**

Resim Anasanat Dalı

**ANTİK DÖNEM MİTOLOJİLERİNDE AHLÂKİ KÖTÜLÜĞÜN
GÖRSEL YANSIMALARI**

Deha KOÇ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

Resim Anasanat Dalı

ANTİK DÖNEM MİTOLOJİLERİNDE AHLÂKİ KÖTÜLÜĞÜN
GÖRSEL YANSIMALARI

Deha KOÇ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

ANTİK DÖNEM MİTOLOJİLERİNDE AHLÂKİ KÖTÜLÜĞÜN GÖRSEL YANSIMALARI

Danışman: Doçent, Serap EMMUNGİL KARAMANOĞLU

Yazar: Deha KOÇ

ÖZ

Mitoloji, bin yıllardır insanlığın yaşamını anlamlandıran ve biçimlendiren söylenceler bütünüdür. Varoluşundan bu yana kendisini ve çevresini anlamlandırmaya çalışan insan, çeşitli inanışları yaşamıyla bütünleyerek, duygusal ısınma ihtiyacını gidermiş ve onu çaresiz bırakan zorluklar karşısında ayakta kalabilmek üzere güç ve teselli bulmuştur. Bu zorluklar, tarihin çeşitli dönemlerinde, tanımlanmak ve kavranabilir bir anlam zemininde temellendirilmek üzere kimi zaman muhayyile düzeyinde bir 'şeytan' kişileştirmesiyle, kimi zaman ise "kötülük" kavramlaştırmasıyla ele alınmıştır. Kötücül nitelikleriyle öne çıkan kurgusal karakterler ve olaylar, insanın yaşadığı çevreyi anlamlandırma sürecine katkı sağlamış olmakla birlikte, mitolojik literatürün önemli bir bölümünü teşkil etmektedir.

Kötülük, felsefe için önemli bir düşünce alanı olmakla birlikte, içeriği itibariyle, çeşitli inanışların muhtevasında mevcut ve işlek vaziyettedir. Düşüncenin ve inanışın, tarih boyunca beslendiği bir anlam basamağı olan kötülük, mitolojiyle olan güçlü ilişkisinin de etkisiyle, sanatsal üretim için de etkili ve sürekli bir kaynak olmuştur.

Bu tez kapsamında, antik dönem mitolojilerindeki olaylar ve karakterler, kötülüğün ahlâki yönleriyle ilişkileri bağlamında ele alınmış ve bu olaylar ve karakterlerin, çeşitli dönemlerde sanatçılar tarafından yorumlanan plastik örnekleri irdelenmiştir. Kötülük kavramının mitolojiyle ilişkisinin sanat tarihindeki serüvenini inceleyen teorik bir araştırma ve çözümlenmeye müteakiben, kötülük ve mitoloji ilişkisinin merkezde olduğu bir dizi uygulama

gerçekleştirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Mitoloji, kötülük, kötülük problemi, ahlâk, resim, sanat.

VISUAL REFLECTIONS OF MORAL EVIL IN ANCIENT MYTHOLOGIES

Supervisor: Associate Professor, Serap EMMUNGİL KARAMANOĞLU

Author: Deha KOÇ

Abstract

Mythology is the whole myth that has made sense and shaped the life of humanity for millennias. The person who has been trying to make sense of himself and his environment since his existence, has integrated the various beliefs with his life, eliminated the need for emotional warm up and found strength and solace to survive the difficulties that left him helpless. These difficulties were addressed in various periods of history, sometimes with the personification of a "devil" at the level of imagination, and sometimes with the concept of "evil", to be defined and grounded on a comprehensible meaning ground. The fictional characters and events that stand out with their evil qualities have contributed to the process of making sense of the environment in which they live, but they constitute an important part of the mythological literature.

Evil is an important field of thought for philosophy, and in its content it is present and running in the content of various beliefs. Evil, which is a meaning step where thought and belief is nurtured throughout history, with the effect of its strong relationship with mythology, has been an effective and continuous source for artistic production.

In this thesis, the events and characters in ancient mythology are dealt with in the context of their relationship with moral evil and plastic examples of these events and characters interpreted by artists in various periods are examined. Following a theoretical research and analysis that examines the adventure of the concept of moral evil with mythology in the history of art, a series of applications have been carried out in which the relationship of moral evil and mythology is central.

Keywords: Mythology, evil, evil problem, morality, painting, art.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZ	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	v
GÖRSEL DİZİNİ	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KÖTÜLÜK KAVRAMI	3
1.1 Kötülüğün Tanımı	4
1.2 Kötülük Problemi	6
BÖLÜM 2: MİTOLOJİ VE AHLÂKİ KÖTÜLÜK İLİŞKİSİNİN SANATTAKİ YANSIMALARI	9
BÖLÜM 3: UYGULAMALAR VE ÇÖZÜMLEMELERİ	20
SONUÇ	41
KAYNAKLAR	43
ETİK BEYANI	47
YÜKSEK LİSANS ORJİNALLİK RAPORU	48
MASTER'S ORIGINALITY REPORT	49
YAYIMLAMA VE FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	50

GÖRSEL DİZİNİ

- Görsel 1.** Peter Paul Rubens, Zincire Vurulmuş Prometheus / PrometheusBound.
1611-12. (Tuval üzerine yağlı boya, 243.5 cm × 209.5cm).....10
- Görsel 2.** Nicolas-Sébastien Adam, Zincire Vurulmuş Prometheus/ PrometheusBound.
1762. (Mermer, 114 cm x 82cm x 48cm)..... 11
- Görsel 3.** Peter Paul Rubens, The Rape of the Daughters of Leucippus, / Leucippus'un kızlarının tecavüze uğraması. 1618. (Tuval üzerine yağlı boya, 224 cm × 209 cm).....12
- Görsel 4.** Rembrandt Harmenszoon van Rijn, Europa'nın Kaçırılışı / The Abduction of Europa. 1632. (Tuval üzerine yağlı boya, 62,2cm x 77cm) 13
- Görsel 5.** Peter Paul Rubens, Çocuklarını Yiyen Satürn / Saturn Devouring His Son.
1636. (Tuva üzerine yağlıboya, 180cm x 87cm).....15
- Görsel 6.** Francisco José de Goya y Lucientes, Çocuklarını Yiyen Satürn / Saturn Devouring His Son.1819-1823. (Fresk, 143 cm × 81 cm).....17
- Görsel 7.** David Medalla, Pandora'nınKutusu / Cosmic Pandora Micro-Box. 2010.
(Enstalasyon, ?).....18
- Görsel 8.** Mel Bochner: Blah, Blah, Blah. 2014. (?).....21
- Görsel 9.** Joseph Kosuth: Art as Idea as Idea, Water. 1966. (Enstalasyon, 121,9 x 121,9 cm)..... 22
- Görsel 10.** Barbara Kruger, I shop therefore i am. 1987. (?).....23
- Görsel 11.** Lawrence Weiner, Bits & Pieces Put Together to Present a Semblance of a Whole. 2005. (?).....24

Görsel 12. Christopher Wool, Apocalypse Now. 1988. (Çelik plaka üzerine yağlıboya, 213.4cm x 182.9 cm).....	25
Görsel 13. Deha Koç, Zeus'un HIV Testi. 2020. (Djital düzenleme, RGB).....	26
Görsel 14. Deha Koç, Ares'in Savaş İlânı. 2020. (Djital düzenleme, RGB).....	28
Görsel 15. Deha Koç, Gilgamiş'in Ezgisi. 2020. (Djital düzenleme, RGB).....	30
Görsel 16. Deha Koç, Ana Rahminde Kronos. 2020. (Djital düzenleme, RGB).....	32
Görsel 17. Deha Koç, Sirenler'in Konser Afişi. 2020. (Djital düzenleme, RGB).....	33
Görsel 18. Deha Koç, Sirenler'in Konser Bileti. 2020. (Djital düzenleme, RGB).....	34
Görsel 19. Deha Koç, Vale Loki. 2020. (Djital düzenleme, RGB).....	35
Görsel 20. Deha Koç, Kayıp Fenrir. 2020. (Djital düzenleme, RGB).....	36
Görsel 21. Deha Koç, Hephaistos'un velayeti. 2020. (Djital düzenleme, RGB).....	37
Görsel 22. Deha Koç, Prometheus'un tutuklanma emri. 2020. (Djital düzenleme).....	39

GİRİŞ

İnsan, varoluşundan bu yana, kendisini ve yaşadığı çevreyi anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu süreçte varoluşun temelini açıklamak ya da ahlâklı davranış kalıplarını kalıcı hale getirebilmek üzere, görünmeyen güçleri kişileştirerek bulunduğu çevreyle ilişkisini dışa vurmuş ve bu ilişkiyle oluşan kültürel birikimi çeşitli söylencelerle nesilden nesle aktarmıştır. Mitler, bin yıllardır insanın yaşayışını anlamlandırmış ve biçimlendirmiştir. Her türlü duygunun en yoğun biçimde işlendiği bu mitler, tarihte ve günümüzde büyük bir heyecanla incelenmiş ve sanatın her alanına konu olagelmiştir. İnsanlar, kötülük olgusuyla ilintili olarak gelişen duygusal ve fikirsel birikimlerini, sanatsal ifade yöntemleriyle dışa vurmuşlardır.

Kötülük, tarih boyunca insanın anlamaya ve tanımlamaya çalıştığı bir konu olagelmiştir. Kötülük, kimi zaman kişileştirilmek suretiyle somutlaştırılmış ve ötekileştirilmiştir. 'Şeytan' kavramı, kötülükle ilintili olay ve durumlarda, insanların başlarına gelen felâketleri açıklamak için kullandıkları mitsel bir araca dönüşmüştür. Nitekim çeşitli toplumların mitolojik birikimleri incelendiğinde, 'Şeytani' figürlerin kötülüklerden sorumlu tutulduğu görülebilir. Bununla birlikte kötülüğün tanımı ve anlamı, tarih ve coğrafyayla bağlantılı olarak değişim göstermiştir.

M.Ö.3000 ile M.S.500 aralığındaki tarihsel dönemi kapsayan Antik çağ boyunca birçok inanış var olmuştur. Tez kapsamında ele alınan söylencelerin seçiminde, antik dönem mitolojileri tercih edilmiştir. Fakat, İskandinav mitolojisindeki kimi söylencelerin, yazılı olarak kaydedilmesi, antik dönemi geçen zaman aralıklarına tekâbül edebilmektedir. Araştırma sürecinde ise, söylencelerin yazılı kaynak olarak ne zaman tanımlandıklarından ziyade, sözlü aktarımla geliştiği süreçler de göz önüne alınmıştır. Örneğin, "Beowulf destanının bulunduğu elyazması MS 1000 dolaylarında yazılmış olsa da, halk ozanları şiiri asırlar boyu söylemiş ve

geliştirmişlerdir ”(Bulfinch, 2018, s. 302). Bu nedenle yazılma ve yayılma süresi antik dönemi aşan kimi eserler de tez kapsamında değerlendirmeye alınmıştır.

“Antik Dönem Mitolojilerinde Ahlâki Kötülüğün Görsel Yansımaları” isimli bu tez çalışmasında, antik dönem içerisinde var olmuş inanışların kaynaklık ettiği, kötülükle ilişkili olan söylenceler ve karakterler, kötülüğün ahlâki boyutu ön plânda tutularak irdelenmiştir. Bu süreçte ahlâk felsefesi kapsamında geliştirilen düşüncelerden yararlanılmıştır.

Bu araştırma, üç bölüme ayrılarak işlenmiştir. Birinci bölümde kötülük kavramının tanımı ve anlamı tartışılmakta ve kötülük problemi incelenmekte; ikinci bölümde çağdaş sanat ve öncesinde, sanatta kötülükle ilintili mitsel unsurların işlenişi ele alınmakta; üçüncü ve son bölümde ise bu araştırma kapsamında üretilen uygulamalar ve onların çözümlenmeleri sunulmaktadır.

BÖLÜM 1: KÖTÜLÜK KAVRAMI

Yüzyıllardır tartışılan bir konu olarak kötölük, felsefenin temel düşünce alanlarından biridir. Kötölüğün nedenleri ve varlığının sebepleri üzerine yürütölen tartışmalar, ‘Şeytan’ kişileştirmesiyle somutlaştırılmak istenmiştir. ‘Şeytan’ kişileştirmesi, insanlığa kötölüğü, somut ve anlaşılabilir biçimde açıklama ve anlamlandırma fırsatı sunmuştur. Mutluluğu bozulan insan, başlarına gelen çeşitli felâketlerin nedenlerini ‘Şeytan’ kavramını kullanarak açıklamayı denemiştir. Kötölüğü kavrama sürecinde kötölüğün tanımı üzerine düşünölürken, kötölüğün iyiliğin tersi ya da iyiliğin yokluğu olduğu savlanabilir. Ya da kötölüğün varlığı üzerine düşünölürken, onu iyilikten yola çıkarak kavramamız gerekebilir (Badiou, 2016, s. 66). Kötölük, iyiliğin yokluğu, iyiliğin tersi ya da iyilikle bütönlük içinde olan bir yapı olarak algılanabilir. İyilik ve kötölüğün varlığının birbiriyle bağıntılı olduğunu savunan Krizippos, İyilik ve kötölüğün, zıtlığa dayanan bütönsel bir ilişki içinde var olduğunu ileri sürmüştür (Arslan, 2019, s. 359).

Sokrates, insanın bilerek kötölük yapmayacağını, kötölüğün bilgisizlikten kaynaklandığını savunurken, Aristoteles’e göre insan bilerek ve isteyerek iyilik veya kötölük yapmayı tercih eder (Arslan, 2018, s. 258). Kötölüğün hepimizin içinde var olan içgüdüsel bir itkinin sonucu olduğu düşüncesi de, oldukça yaygındır. Jeffrey Burton Russell’a göre, “hepimizin içinde bir yerlerde yanlış geliştirildiği takdirde işkenceci, katil, tecavüzcü ve sadist kişilikler üretebilecek duygular vardır” (Russell, 2017, s. 23). Kötölük bir durum olarak algılanırken, sâfi kötölüğün herhangi bir anda tamamen egemen olabileceği düşünölebilir. Fakat yalan ve sahteden yoksun total bir hakikat tamamen saçmadır (Baudrillard:2015, s. 30-31). Konu, bu bakış açısıyla ele alındığında, kötölükten tamamen arınmış bir durum da söz konusu olamaz. Böylece kötölük ve iyiliğin heterojen bir yapıda, birlik içinde hayatımızda olduğunu düşünölebilir.

1.1 Kötülüğün Tanımı

Türk Dil Kurumuna (TDK) göre “kötülük” sözcüğü “1. Kötü olma durumu, kemlik, şer; 2. Zarar verecek davranış veya söz.” olarak tanımlanmaktadır. Kötülük üzerinde düşünölmeye başlandığında yoruma açık çözümlmelerle karşılaşılmaktadır. Bir kişinin ya da durumun neden kötü olduğu üzerine yapılabilecek çeşitli sorgulamalarda, kötölüğün özünü bulgulamak amaçlanabilir. İnsanoğlu, yaşamda mutluluğu engelleyen unsurlara bağılı olarak tarih boyunca kötölük kavramının tanımını güncellemiştir. Kötölüğe sıkça maruz kalan ‘akıllı’ bir canlı olarak insan, kötölüğün varlığını ve sebeplerini kavramak üzere tarih boyunca düşünsel çaba göstermiştir. Kötölüğün anlamını kavramayı denerken, kötölüğün varlığının acı üzerinden şekillendiğı görölebilir. Kötölüğün özü, hisleri olan bir varlığın, yani acı duyabilen bir varlığın istismar edilmesinde yatmaktadır (Russell, 2017, s. 15).

Bu durumda kötölüğü kasıtlı bir ‘acıtırma’ eylemi olarak düşünöbiliriz. Bu yaklaşıma göre ‘hayvansal’ eylemlerin kötücöl olmadığı düşünölebilir. Avını öldürüp yiyen aslan, yalnızca beslenmek istemektedir. Bunu yapmaktan zevk alması muhtemel olsa da temelde aslanın niyeti işkence etmek değildir. Salt güdüsel olarak avlanmaktadır. Fakat bilinç sahibi bir varlık olarak insan, acı vermemeyi tercih edebilme yetisine sahiptir. Ve acı vermek, bu bilinç durumunu kasıtlı olarak olumsuzlamaktır. Böylesi bir yönelim, kötölüğün en somut biçimde var olmasına neden olmaktadır.

Sistemantik bir düşünme biçimiyle kötölük kavramı incelendiğinde, kötölüğün kendi içinde nedenselliğe bağılı olarak çeşitli sınıflandırmalara tabi olduğu görölmektedir. Kötölük kavramı incelenirken, ahlâki kötölük, fiziki kötölük ve metafizik kötölük şeklinde temel bir ayırım yapılarak kötölükler sınıflandırılabilir. Bu araştırma kapsamında ise, kötölük kavramının incelenmesi ve mitolojiyle bağıntılı olarak çeşitli sanatsal üretimlerle ilişkilendirilmesi sürecinde, ahlâki kötölüğe odaklanılmıştır.

Ahlâki kötülük, insanın iradesini kötüye kullanması neticesinde ortaya çıkan hata ya da günâh olarak tanımlanmaktadır. Bencillik, kıskançlık, yalan söylemek, zulüm ve öldürmek birer ahlâki kötülük olarak nitelenmektedir (Yasa, 2016, s. 20). Ahlâkın ve ahlâklılığın nasıl mümkün olabileceği düşünüldüğünde, bunun belli bir düzene tabi olmak ya da düzenden kopmakla ilgili olduğu düşünülebilir. Kant'a göre ahlaklılık, tüm eylemleri yasa içine koymakla mümkündür (Kant, 2015, s. 276). Ve yine Kant'a göre kötülük, insanın ahlâk kurallarından sapma eğiliminden kaynaklanmaktadır (Eagleton, 2017, s. 8). Kant, yasaların ve kuralların ahlâk üzerinde mutlak etkiye sahip olduğunu savunarak, bir bakıma kötülüğü önlemenin en temelde yasalarla mümkün olabileceğini öne sürmüştür (Kant, 2015, s. 276). Bu noktada hukuki bir düzenin egemen olduğu günümüz dünyasında ahlâki kötülüğün varlığını nasıl sürdürebildiği sorgulanabilir.

Ahlâki ve fiziki kötülüğün ayrımı incelendiğinde, fiziki kötülükte acı veren unsurun bilinçli bir varlık olmadığı görülebilir. Kötülük problemi üzerine araştırmalar yapan Metin Yasa, fiziki kötülüğün niteliğini belirlerken acı çekme durumunu önceler. Hastalık, kıtlık, yoksulluk, ölüm gibi kötü sayılan şeylerin her biri fiziki kötülük unsurudur (Yasa, 2016, s. 21). Yaşam süresinin kendiliğinden dolması ve cinayet gibi iki farklı ölüm nedeni göz önüne alındığında ahlâki ve fiziki kötülüğün ayrımını yapmak kolaylaşacaktır. Ahlâki kötülüğün 'kasıtlı' olmakla fiziki kötülükten farklılaştığı görülmektedir.

Ahlâki olmayan bir diğer kötülük türü de metafizik kötülüktür. Metafizik kötülük, insan iradesinden bağımsız olmakla birlikte, doğa yasalarının işleyişine bağlıdır. Depremler, kasırgalar, kuraklıklar, tipiler, kıtlıklar ve seller, metafizik kötülüğün kapsamında değerlendirilebilir (Yasa, 2016, s. 22). Fiziki ve metafizik kötülük, anlam bakımından iç içe geçmiş görünmektedir. Bu noktada kötülüğü 'ahlâki' ve 'ahlâki olmayan' şeklinde daha basitleştirilmiş bir ayrım ile ele alabiliriz.

Düşünce tarihinde kötülük kavramı, insan iradesiyle, doğal felâketlerle, kendiliğinden oluşan zararlarla ilintili olarak incelendiği gibi, insanın bakış açısıyla

bağıntılı olarak da ele alınmıştır. Metin Yasa'nın 'Tanrı Ve Kötülük' isimli eserinde aktardığı gibi, Spinoza, kötülüğün, bizlerin 'eşyaya' dar bakışımızdan kaynaklandığını savunurken, Hegel'e göre gerçek dışı düşünüşün çarpıklığı, kötülüğün temelini teşkil etmektedir. Bu yaklaşımla, kötülüğün dünyayı algılama biçimimizle ilgili bir problem olarak tanımlanması da mümkün görünmektedir.

Kötülük üzerine yapılan her tanımlama ve çözümlemeyle birlikte onu kavramaya yaklaşıldığı düşünülebilir. Ne var ki kötülük anlamlandırılmaz görünmektedir. Sürekli yıkımın anlaşılabilir bir yanı olmadığı gibi kesin bir açıklaması da yoktur. Kötülük, özellikle de ahlâki kötülük, nasıl algılandığından ve tanımlandığından bağımsız olarak en temelde anlamsız ve nedensiz yıkımdır. Kötülüğün özünde, her şeyi ele geçirip bir hiç haline getirmek yatar (Russell, 2017, s. 24). Esas itibariyle kötülüğün anlamsızlığı, kendisinden kaynaklanmaktadır. Kötülük her ne koşulda olursa olsun kendisine içkindir. Bu noktada kötülük, içeriği kendisi olan bir anlamsızlıktır.

1.2 Kötülük Problemi

"Sonsuz kudrete sahip bir Tanrı'nın varlığına karşın kötülük nasıl var olabilmektedir? Bir eksiklik ya da olumsuzluk olarak kötülük, Tanrı tarafından mı yaratılmıştır? Kötülüğün varlığının amacı nedir?" Düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan bu sorular üzerine yürütülen tartışmalar 'Teodise' ya da 'Kötülük Problemi' adı altında biçimlenmiştir. Teodise, her şeye gücü yeten Tanrı ile evrendeki kötülüğün varlığını uzlaştırma girişimi olarak tanımlanmaktadır (Yaran, 2016, s. 14).

Epikür, kötülük problemini, bir dizi mantıksal önermeyle çözümlemeyi denemiştir. Eğer Tanrı kötülükleri ortadan kaldırmak istiyor ve kaldıramıyorsa, o güçsüzdür. Ki bu durum Tanrı'nın karakteriyle uyuşmamaktadır. Eğer ortadan kaldıracakken kaldırmıyorsa o kiskançtır. Bu durum da Tanrı'yla uyuşmamaktadır. Hem kötülüğü ortadan kaldırmak istiyor hem de kaldıramıyorsa o Tanrı değildir. Eğer kötülükleri

ortadan kaldırmak istiyor ve kaldırabiliyorsa Tanrı'dır (Yaran, 2016, s. 12). Kötülükleri ortadan kaldırabilecek güçte olan ve bunu isteyen sonsuz kudrete sahip bir Tanrı'nın, kötülükle aynı evrende mevcut olması mantıksal bir açmazla neden olmaktadır. Bu durumda, önerme dizisinin zorunlu bir sonucu olarak Tanrı'nın var olmadığı ya da Tanrı'nın insanlara iradelerini etkin ve özgürce kullanabilmeleri için kötülükleri ve kötülük yapma gücünü verdiği düşünülebilir.

St. Augustine, var olan her şeyin Tanrı'nın gücü ve iyiliğinden kaynaklandığını savunmaktadır (Yasa, 2016, s. 12). Fakat Epikür'ün mantıksal önermeleri göz önüne alındığında Tanrı ve kötülüğün varlığının uzlaşmaz olduğu görülebilir. Her ne kadar St. Augustine, kötülüğün sadece iyiliğin eksikliğinden kaynaklandığını ileri sürse de, bu yaklaşım gerçekçi olmaktan ziyade duygusal bir deneyimin sonucu gibi görünmektedir. St. Augustine'in görüşleri okunduğunda, kendi iradesiyle kötüyü seçmesi muhtemel bir canlının, Tanrı tarafından neden yaratıldığını ve neden kötüyü seçtiği takdirde cehennemde çeşitli işkencelerle cezalandırılacağını sorgulamak mümkündür (Harari, 2019, s. 223).

Kötülük probleminin, antik Yunan'da nasıl biçimlendiği incelendiğinde, kötülük problemini ilk ortaya atan Platon'un Tanrı'nın inayetini savunduğu ve Aristoteles'in bu görüşe karşı çıktığı görülebilir. En temelde Platon ve Aristoteles arasında oluşan bu fikir ayrılığı, ilerleyen süreçte ahlâk felsefesinde, özellikle kötülük kavramı üzerinden biçimlenen görüşlerin önemli bir kısmının, bu iki cephede konumlanmasına neden olmuştur.

Epikuros, Aristoteles'tan daha ileri giderek Tanrı'nın yalnızca kendi mutluluğunu düşünen bir varlık olduğunu ileri sürmüştü, Gnostikler daha da ileri giderek, var olan evrenin kötücül bir varlık tarafından yaratıldığını savunmuşlardır. Buna karşın Stoacılar, Plotinos, Augustinus ve Anselmus, evrenin biçimlenişinde Tanrı'nın inayetinin, temel etken olduğunu savunmuşlardır" (Arslan, 2019, s. 218).

Kötülüğün, dışsal güçlerin etkilerinden ziyade insanın doğasından kaynaklanıyor da olabileceği görüşü, Dostoyevski tarafından da işlenmiştir. “Karamazov Kardeşler” isimli eserinde, insanoğlunun zayıf ve alçak bir öze sahip olduğunu imlemektedir. (Dostoyevski, 2018, s. 341). Konuya bu bakış açısıyla yaklaşıldığında, kötülüğün en temel sebebi olarak, insanın kötülüğe yatkın doğasını vurgulamak mümkündür. Bu durumda şaşırtıcı olan, nadiren de olsa, erdem, mutluluk ve iyilikle karşılaşılabilmesidir (Neiman, 2006, s. 33).

Günümüzde düşünsel anlamda büyük önem arz eden 'kötülük problemi', temelde Tanrı'nın inayeti ve dünyada var olan kötülükler arasındaki çelişkiyi araştıran düşünceleri kapsamaktadır. Ve kötülük probleminin üzerine eğildiği tanrısallık, ne tamamen ussal ne de masalsi bir boyuttadır. Kötülük probleminin ele aldığı tanrısallığın, yaşamakta olan tek tanrılı inançların, doğrudan veya dolaylı etkileriyle biçimlenmiş düşüncelerden müteşekkil olduğu söylenebilir. Buna mukabil, antik dönem inançlarının önemli bir bölümü, bugün, inançtan ziyade, insanlığın ortak kültüründe yaşayan fakat fiilen etkinliğini yitirmiş masalsi unsurlar içermektedir. Ne var ki, inançların, sanatla birlikteliğinden doğan kültürel zenginlikler göz önüne alındığında, kapsamı yaşamakta olan inançlar olan kötülük probleminin düşünce alanındaki katkılarının, antik dönemin mitsel unsurlarıyla da bütünlenebileceği ve bu birleşimin fikirsel birikimi zenginleştirerek, kültürün tarihsel katmanlarında yeni boyutların keşfine katkı sağlayabileceği düşünülebilir. Bu araştırma kapsamında ele alınan mitsel olaylardaki ahlâki kötülük incelenirken de, tarih boyunca teodise alanında konumlanan düşüncelerin gelişim sürecindeki sistematik yaklaşım benimsenmiştir.

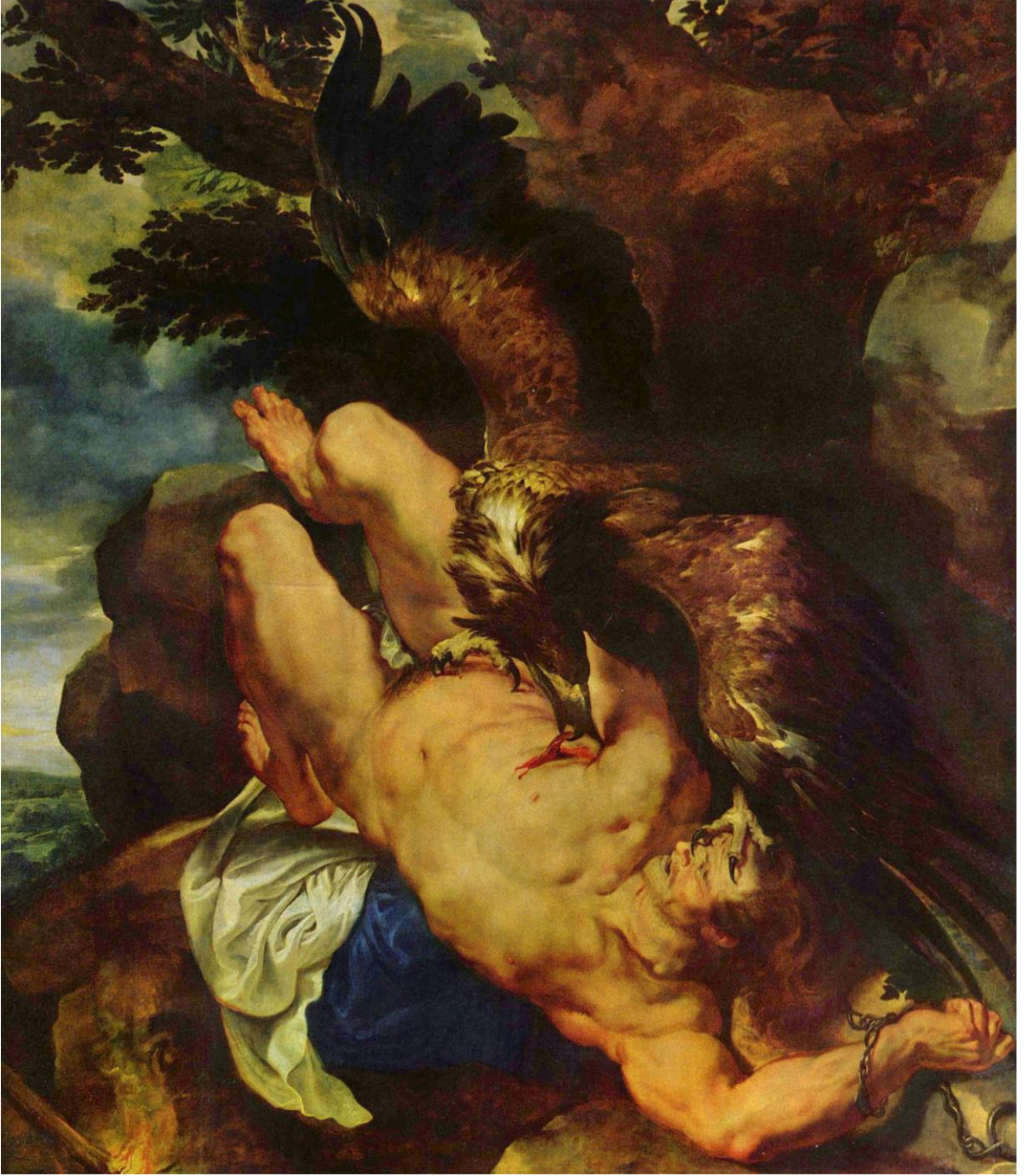
BÖLÜM 2: MİTOLOJİ VE AHLÂKİ KÖTÜLÜK İLİŞKİSİNİN SANATTAKİ YANSIMALARI

Kültürel birikim ve aktarım sağlaması ve içerdiği duygusal yoğunluğun da etkisiyle söylenceler, insanlığın ortak kültür bahçesinde yer etmiş değerlerdir. Mitolojinin zengin içeriği, sanatı ve sanatçıları da çağlar boyunca beslemiştir. Araştırmanın bu bölümünde, çağdaş sanat ve öncesinde, kapsamı mitoloji ve kötülük ilişkisine dayalı olan bazı konu ve eserler incelenmiştir. Antik dönem mitolojilerinde kötülük kavramıyla bağıntılı söylencelerin, sanat tarihinde nasıl görselleştirildiği araştırılmıştır. Kronos'un çocuklarını yemesi, Zeus'un Europa'yı kaçırmaması ve Prometheus'u zincire vurması, Leucippus'un kızlarının tecavüze uğraması, mitolojide kötülük bağlamında üretilmiş eserlerde işlenmiş olan konulardan bazılarıdır.

Antik dönem mitolojileri incelendiğinde, söylencelerin içeriğinin önemli sayılabilecek bir bölümünün, kötülüğün çeşitli formlarından müteşekkil olay örgüleriyle dolu olduğu dikkat çekmektedir. Tanrısal figürlerin, tecavüz, yalan, ihanet ve daha birçok ahlâki kötülükle dirsek temasında oldukları, aşırıya kaçan cezalarla yargı dağıttıkları görülmektedir. Özellikle Yunan mitolojisi, kanla ve paramparça bedenlerle doludur. Tanrılar nezdinde şiddet, gücü elde etmek ve irade dayatmak için gayet olağan, hatta doğal bir araçtır (Han, 2018, s. 15).

Ahlâk ve ahlâki kötülük kavramları, bilinçli seçimler yapabilen varlıklar üzerinden anlam kazanmaktadır. Mitolojide de tanrısal figürlerin ussal yetileri geliştikçe ahlâki anlamda değerlendirilebilecek davranışlar belirginleşmektedir. Bunun en net örneği Yunan mitolojisinde görülmektedir. Nesiller ilerledikçe tanrıların ve kahramanların ussal kapasitelerinde artış olduğu görülmektedir. Üçüncü nesil tanrılar titanlardan daha zekidirler. Zeus, babası Kronos'tan, Herkül de babası Zeus'tan daha zekidir. Nesilden nesile boyutlar küçülmekte fakat zekâ artmaktadır. Zekânın artmasıyla birlikte, kötülüklerin ve iyiliklerin nitelikleri belirginleşmeye başlar. Fiziksel ve doğal kötülükler, zamanla yerini ahlâki kötülüklere bırakır. Bilinç

gücündeki artışla birlikte, iyilikler ve kötülükler düzenli alışkanlıklara dönüşür. Bu noktadan itibaren sistematik zulüm, özellikle Zeus ile kendini gösterir.

Görsel 1. Peter Paul Rubens, Zincire Vurulmuş Prometheus/ Prometheus Bound.1611-1612.

(Tuval üzerine yağlı boya, 243.5 cm × 209.5 cm)

Erişim: 17.01.2020

<https://tinyurl.com/ychdwq9j>

Aiskhylos'un 'Zincire Vurulmuş Prometheus' isimli tragedyasında işlendiği haliyle, Zeus, Olympos'daki kutsal ateşin insanların eline geçmesini istememektedir. Prometheus ise ateşi insanlara taşır. Ateşin insanların eline geçtiğini gördüğünde Zeus öfkelenir. İnsanları ve kendisine karşı gelen Prometheus'u cezalandırmak ister. Prometheus'u kayalara zincirleyerek karaciğerini bir kartala yedirtir (Cömert, 2015, s. 17). Peter Paul Rubens, bu söylenceyi, Frans Snyders isimli ressamla birlikte çalışarak görselleştirmiştir (Görsel 1). Bu eserde Prometheus, pençelerini etine geçiren işkencecisiyle çaresizce mücadele etmeye çalışırken resmedilmiştir. Eserde kullanılan ışık, Prometheus'un umarsızca çarpılan bedeninde yoğunlaşmaktadır. Resimde Prometheus, kurtarıcı bir kahraman olarak, güçlü ve temiz bir bedenle betimlenmiştir.

Görsel 2. Nicolas-Sébastien Adam, Zincire Vurulmuş Prometheus/ PrometheusBound. 1762.

(Mermer, 114 cm x 82cm x 48cm)

Erişim:8.6.2020

<https://tinyurl.com/y6k8hxlh>

Prometheus'un zincirlenmesiyle sonuçlanan söylenceyi yorumlayan bir başka sanatçı, Nicolas-Sébastien Adam, Rubens'in yorumunda olduğu gibi, kompozisyonunu, çaresiz Prometheus'u, etinden parçalar koparan kartalla bütünleyerek biçimlendirmiştir (Görsel 2). Prometheus'un acıyla kasılan bedeni, yere düşmüş olan meşale ve kartalın amansız gazabı, dinamizmin çok güçlü ve duygunun oldukça yoğun olduğu bir kurgunun oluşmasını sağlamıştır.

Görsel 3. Peter Paul Rubens. The Rape of the Daughters of Leucippus, / Leucippus'un kızlarının tecavüze uğraması. 1618. (Tuval üzerine yağlı boya, 224 cm × 209 cm)

Erişim: 17.01.2020.

<https://tinyurl.com/yd6y2wph>

1618 tarihli tabloda (Görsel 3), ölümlü Castor ve ölümsüz Pollux'un, Leucippus'un kızları olan Phoebe ve Hilaeira'yı kaçırmaları betimlenmektedir. Rubens, Yunan mitolojisinde sıklıkla işlenen bir konu olan kaçırmayı, oldukça dinamik bir kompozisyonla kurgulamıştır. Zırhı ve uysal atıyla Castor, Pollux'tan ayrılmaktadır. Fakat Leucippus'un kızları arasında ayırt edici bir özellik görülmemektedir. Resimde barok tarzın belirgin özellikleri egemendir. Kadın bedeni üzerinde zorbalıkla hakimiyet kurmayı deneyen bu iki erkek, takındıkları tutum itibarıyla Europa'yı kaçıran Zeus'a benzemektedirler. Castor ve Pollux, bilinçten ziyade dürtülerin egemen olduğu körelmiş bir zihinle kadın etine saldırmaktadırlar. Eserde, genç kadınlar, saldırıya maruz kalmalarına rağmen zerafetlerinden hiçbir şey eksilmemiştir. Cinsel şiddete gerilimli bir kırılma ile teslim olan kadınlar ve Eros'un sempatik tasviri, ahmakça bir iyimserliğin, resmin genel atmosferine egemen olmasına neden olmuştur.

Görsel 4. Rembrandt Harmenszoon van Rijn, Europa'nın Kaçırılışı / The Abduction of Europa.

1632. (Tuval üzerine yağlı boya, 62,2cm x 77cm)

Erişim: 17.02.2020

<https://tinyurl.com/y85l9885>

Rembrandt'ın tuval üzerine yağıboya tekniğiyle gerçekleştirdiği bu yapıt (Görsel 4), J. Paul Getty Müzesinde sergilenmekte olup, Ovidius'un 'Dönüşümler' eserinde geçen, Zeus'un bir boğaya dönüşerek Europa'yı kaçırdığı anlatıdan esinlenilmiştir. Rembrandt, bu söylenceyi, barok tarzında bir yorumlamayla ele almıştır. "Titian" ve "François Troy" gibi sanatçıların da yorumladıkları bir konu olarak, "Zeus'un Europa'yı kaçırmayı", sanatçıların sıklıkla işledikleri bir mitolojik tema olmuştur. Eserdeki boğa imgesi, eril cinsel güce ilişkin bir göndermeyle bağlantılandırılabilir. Gücünü bencilce kullanarak hükmeden Zeus, bu resimde, genç bir kadını, abartılı arzularını tatmin etmek üzere alıkoyarken görselleştirilmiştir. Eserin oldukça dingin ve neredeyse pastoral sayılabilecek atmosferi, işlenen konunun kötücül niteliğiyle belirgin bir uyumsuzluğa neden olmaktadır.

Görsel 5. Peter Paul Rubens, Çocuklarını Yiyen Satürn/Saturn Devouring His Son, 1636.

Erişim: 23.01.2020. (Tuval üzerine yağlıboya, 180cm x 87cm)

<https://tinyurl.com/y8u3ummd>

Söylenceye göre, babası Uranüs'ü, hayalarını keserek etkisiz hale getiren Satürn, bir kehânet üzerine aynısını ya da benzerini çocuklarından beklemekte ve bu sebeple doğar doğmaz onları yemektedir. Satürn'ün çocuklarını yemesi konusu, Peter Paul Rubens ve Goya tarafından farklı zamanlarda yorumlanmıştır. Goya'nın "Çocuklarını Yiyen Satürn" isimli eseri (Görsel 6), evinin duvarlarına yaptığı on dört resimden oluşan 'Kara Resimler' serisindeki eserlerden biridir.

Rubens, eserinde, idealize sayılabilecek formlar kullanırken (Görsel 5), Goya, figürleri alabildiğine çarpıtmıştır. Söylencedeki grotesk unsurları vurgulamak üzere, Satürn'ün ısırma hamlesini, vahşileşmiş bir ifadeyi ön plâna çıkararak resmetmiştir. Rubens'in Satürn'ü, bulutların üzerinde küçük bir ısırık alırken, Goya'nın Satürn'ü, karanlıklara saplanmış ve iştahtan kudurmuş bir halde elindeki bedeni parçalamaktadır. Rubens, nispeten akli başında bir Satürn resmederken, Goya'nın Satürn'ü adeta çıldırmış gibidir. Bununla bağlantı olarak anlatıdaki vahşet, Goya'nın eserinde oldukça güçlü bir şekilde aktarılmıştır. Goya'nın Satürn'ünde kötülük, bilinçsizleşme ve nedensizleşmeyle öne çıkmaktadır. Kötülüğün nedensizleşmesi, eserde hissedilen dehşet duygusunu yoğunlaştırmaktadır.

Görsel 6. Francisco José de Goya y Lucientes, Çocuklarını Yiyen Satürn/Saturn Devouring His Son, 1819-1823. (Fresk, 143 cm x 81 cm)Erişim:23.01.2020

<https://tinyurl.com/yy5mg6gf>

Görsel 7. David Medalla, Pandora'nın Kutusu / Cosmic Pandora Micro-Box. 2010. (Enstalasyon)
Erişim: 25.01.2020.

<https://tinyurl.com/y7qphgbq>

Filipin'li sanatçı David Medalla, Pandora'nın Kutusu adlı çalışmasında (Görsel 7), Brezilya'da kaldığı süre boyunca kullandığı ve biriktirdiği eşyaları (ayakkabıları ve çorapları, istiridye kabukları, paketler, otelde kullandığı sabun kalıbı, mürekkep hokkası, broşürler) bir koleksiyon olarak sergilemiştir. Kalıntı ya da atık gibi görünen bu sıradan nesnelere, sanatçının bedeniyle ve yabancı olduğu bir çevreyle ilintilidir. Medalla, bu enstalasyonunu, Yunan mitolojisinde tüm kötülükleri dünyaya saçan 'Pandora'nın kutusu' ile ilişkilendirerek oluşturmuştur. Pandora ve onun kutusu, Zeus'un, ateşe sahip olan insanlara cezasıdır. Söylenceye göre, Prometheus'un Olympos'da bulunan kutsal ateşi insanlara taşıması sonucunda, Zeus, insanlara ve Prometheus'a çok öfkelenir. Bunun üzerine Hephaistos'a Pandora'yı yaratmasını emreder. Hephaistos'un kil kullanarak yarattığı Pandora'nın eline, içinde çeşitli kötülükler olan bir kutu verilir. Söylencelerde kutu

çeşitli sebeplerle açılır ve içindeki kötülükler dünyaya saçılır. Medalla'nın çağdaş bir ifade biçimiyle yorumladığı bu söylence ve eseri (Görsel 7), mitoloji ve kötülük ilişkisine dayalı olarak üretilmiş olması bakımından bu tez çalışması kapsamında önem arz etmektedir.

Araştırmanın bu bölümünde Sanat tarihinde, mitoloji - ahlâki kötülük ilişkisi kapsamında değerlendirilebilecek eserler incelenmiştir. Çağdaş sanat tarihinde mitoloji temalı eserler bulunmakla birlikte, mitoloji-ahlâki kötülük ilişkisine dayalı işlerin çok az olması nedeniyle, araştırmanın konusu kapsamında incelenebilecek örnekleri çoğaltmak mümkün olmamıştır. Ele alınan eserlerin bazılarında, dönemleri içinde mevcut olan sanat anlayışının ve göz önüne alınabilecek başka kültürel unsurların da etkisiyle, kötülüğü ahlâki yönüyle vurgulamaktan uzak olduğu söylenebilir. Özellikle barok dönem sanatçılarının kullandığı renkler, formlar, kompozisyon ve resimsel atmosfer göz önüne alındığında, ahlâki kötülüğün neredeyse estetize edildiği görülmektedir. Kötülük yapmakta olan karakterlerde bile çalışılmış bir zerâfet ve davranış notu “pekiyi” olan bir öğrencinin uslu pozları görülebilmektedir. Bu yaklaşım, kötülüğü vurgulamaktan ziyade bir tür yüceltmeye hizmet etmektedir. Ele alınan eserler mukayese edildiğinde, Goya'nın eserinde (Görsel 6), ayırdedici nitelikler göze çarpmaktadır. Goya, Satürn'ü bir kemirgen gibi resmetmekten geri durmamıştır. Satürn'ün karşı konulmaz gücündeki aşağılığı ve çığılı fırçasıyla haykırmıştır. Böylesi bir açıklığın, sanatın gerekliliği olup olmadığı sorgulanabilir. Ne var ki ahlâki kötülük ve onu yansıtmak söz konusu olduğunda, her estetik algının ve sanatsal tavrın aynı ölçüde etkili olamadığı görülebilmektedir.

BÖLÜM 3: UYGULAMALAR VE ÇÖZÜMLEMELERİ

“Antik Dönem Mitolojilerinde Ahlâki Kötülüğün Görsel Yansımaları” adlı bu tez kapsamında üretilen uygulamalar, Antik dönem mitolojilerinin zengin içeriğinden beslenmektedir. Araştırma süresince yaratılan çalışmalar, kötülük kavramıyla ilişkili mitolojik anlatıların görselleştirilmesine odaklı olarak geliştirilmiştir. Kötülük içeren mitolojik olaylar görselleştirilirken, ahlâki kötülüğün ve özellikle iktidarın getirdiği kötücül gücün yıkıcı etkilerini vurgulamak öncelenmiştir.

Kötülük olgusunun gerçek hayattaki işleyişi göz önüne alındığında, kötülüğün hayatın hiçbir alanında kusursuz bir bütünlükle var olmadığı anlaşılabilir. Zarar ve fayda, birliktelikle ve sürekli bir miktar değişimiyle, yaşantıların özüne karışmaktadır. Mitolojik karakterler de nadiren ‘tamamen kötü’ olarak karşımıza çıkarlar. Çünkü mitler, oldukça ikircikli olan bilinçdışının ürünleridirler (Russell, 2017,s. 71).

Araştırma kapsamında üretilen uygulamalar için seçilen sanatsal ifade biçimi, fikrin kendisinin, sanat eseri olarak değerlendirildiği ‘kavramsal sanat’ algısıyla şekillenmiştir. Estetik kaygının, biçimden ziyade içerik üzerinde yoğunlaştığı bir üretim süreci gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmalarda bütünlüğü sağlayan unsur biçim değil içeriktir. Nitekim “kavramsal sanat, izleyicinin gözünü ya da duygularını değil, zihnini harekete geçirir” (Lewitt, 2016, s. 895). Bu tez kapsamındaki uygulamaların biçimsel özellikleri, genellikle grafik sanatıyla ilişkilendirilen yazıyla kurgulanmıştır. Her ne kadar grafiksel unsurların resim sanatına uygunluğu tartışılabilir bir konu olsa da, “bir zamanlar grafik sanatla resim arasında çok açıkça görünen farkların uygulamada ortadan kalktığını görebiliriz” (Kaprow, 2016, s. 760). Uygulamalardaki yazınsal unsurlar kurgulanırken, evrensel boyutta anlaşılabilirliği nedeniyle İngilizce tercih edilmiştir.

Üretim sürecinde, çağdaş sanatın çeşitli örneklerinden ve özellikle çağdaş sanatın, kavramsal anlatım olanaklarından etkilenilmiştir. Tekil nesnenin yerine düşünceyi

koyarak kavramsal üretimler yapan sanatçılar, taslaklar, haritalar, belgeler, fotoğraflar, videolar vb. araçlar kullanarak sanatın anlamını sorgulamışlardır (Antmen, 2017, s. 193-194).

Görsel 8: Mel Bochner: Blah, Blah, Blah. 2014.

Erişim: 25.01.2020

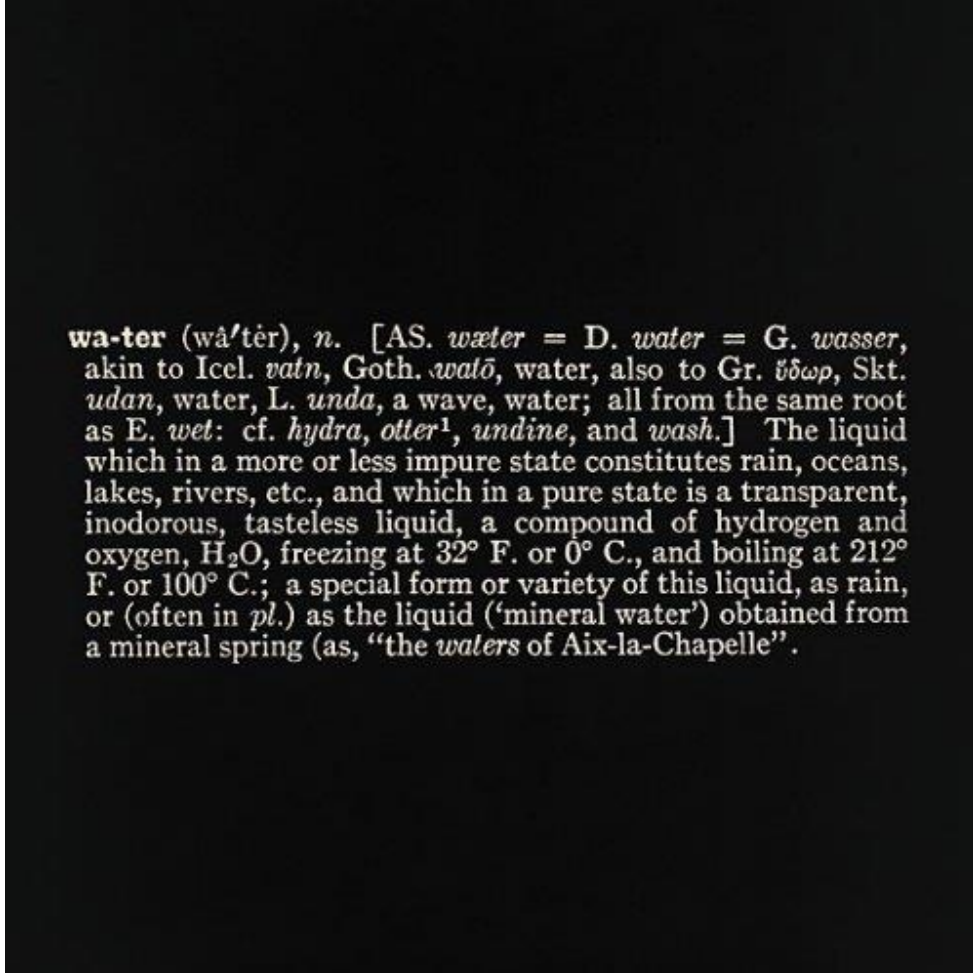
<https://tinyurl.com/ycfv4n65>

Kavramsal yapıtlar üreten sanatçılar, yapıtı zihinsel devinimin esas olduğu bir algı zemininde temellendirmişlerdir. İzleyiciye, estetik olmayan, zihinsel bir deneyim sunmuşlardır. Sanatın nesneye olan gereksinimini sorgulayarak, yapıtta maddi varlık ve biçimden ziyade bir sanat pratiği olarak düşüncüyü öncelmişlerdir.

Kavramsal yapıtlar üreten ve kavramsal sanattan etkilenerek çalışan sanatçıların, üretim süreçlerinde, dilin gücünden sıklıkla faydalandıkları görülmektedir. Dili, sanatsal bir ifade biçimi olarak kullanan sanatçılar arasında, "Joseph Kosuth,

Lawrence Weiner, Mel Bochner, Barbara Kruger, Jenny Holzer, Christopher Wool, Ben Eine” gibi isimler öne çıkmaktadır.

Görsel 9: Joseph Kosuth: Art as Idea as Idea, Water. 1966. (Enstalasyon, 121.9 x 121.9 cm)

Erişim: 13.6.2020

<https://tinyurl.com/ya6co8dn>

Mel Bochner, yapıtın dilsel karşılığının olması ve tekiliğinin ya da 'aura'sının olmaması gerektiğini savunmuştur (Antmen, 2017, s. 195). Dile getirilerek, tekrar deneyime tabi olabilen eserler üretmeyi hedeflemiştir. Dilsel ifadeyi yapıtın en önemli bileşeni kabul eden bu yaklaşım, kavramsalcılığın kuramsal temelini oluşturmaktadır. Bu tutumu destekleyen ve benzer bir algıda üretim yapan sanatçılardan biri de Joseph Kosuth'dur. Üretimlerini sanat ve dil ilişkisini önceleyerek yapan Kosuth, Yazıyı sanatsal ifade aracı olarak kullandığı 'tanım

resimleri'nde çeşitli sözcüklerin anlamlarını, sözlük formatında sorgulamıştır (Görsel 9).

Görsel 10: Barbara Kruger, I shop therefore i am. 1987.

Erişim: 25.01.2020

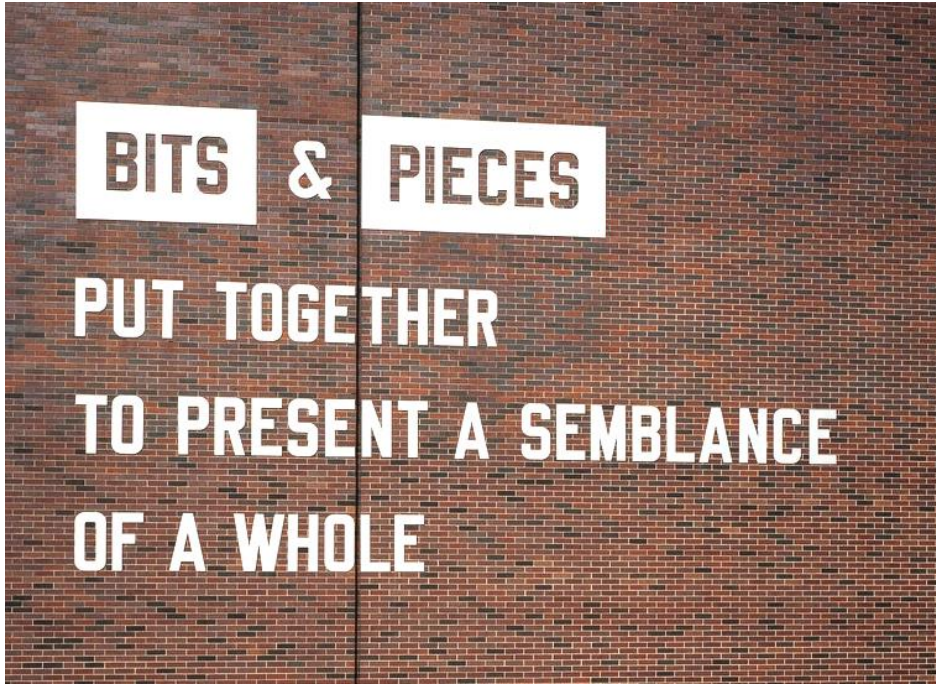
<https://tinyurl.com/ycfv4n65>

Barbara Kruger'in çalışmalarında izlediği yöntem incelendiğinde, kitle iletişimi ve reklamcılık için kullanılan ifade biçimlerini sıklıkla kullandığı görülmektedir.

Bilgisayarda kurguladığı ve sonrasında baskısını alarak sergilediği eserlerinde, iddialı sayılabilecek motto benzeri tümceler yer almaktadır.

Rene Descartes'ın, 'Cogito ergo sum' (düşünüyorum, öyleyse varım) önermesini, "I Shop Therefore I Am" (Görsel 10) sözüne dönüştürerek, kitlelerin alışveriş alışkanlıklarındaki karnavalesk atmosferi eleştirmiştir. Benzer bir tutumla üretim yapan bir diğer sanatçı Christopher Wool, büyük siyah harfler kullanarak yazdığı yazılarla oluşturduğu resimleriyle bilinmektedir. "Apocalypse Now" isimli eserinde (Görsel 11), "Sell the house, Sell the car, Sell the kids" tümcesiyle, izleyiciye oldukça ironik bir ifade sunmuştur. Kavramsal sanatın etkilerinin açıkça görüldüğü bu sanat eserlerinin, kuramsal olarak post çoğulcu bir zeminde şekillendiği söylenebilir.

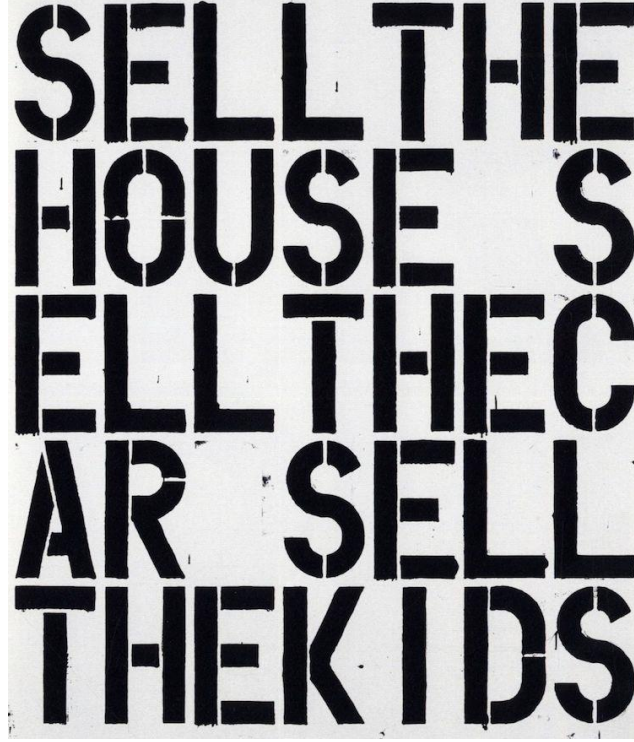
Görsel 11: Lawrence Weiner, Bits & Pieces Put Together to Present a Semblance of a Whole. 2005

Erişim: 12.6.2020

<https://tinyurl.com/ycnvgw77>

Kavramsal yapıtlar üreten sanatçılardan biri olan Lawrence Weiner da, üretim sürecinde dilin gücünden sıklıkla faydalanmıştır. Weiner, sanat yapıtının tekilliğinin önemsizleştiğini savunmuştur. Lawrence Weiner, dünyanın fiziksel alanlarında

kalıcı bir iz bırakarak yapılan sanatın, yapılmaya değer olup olmadığını sorgulayarak geleneksel sanat malzemelerinin vazgeçilmez üretim araçları olmadıklarına işaret etmiştir (Antmen, 2017, s. 199).

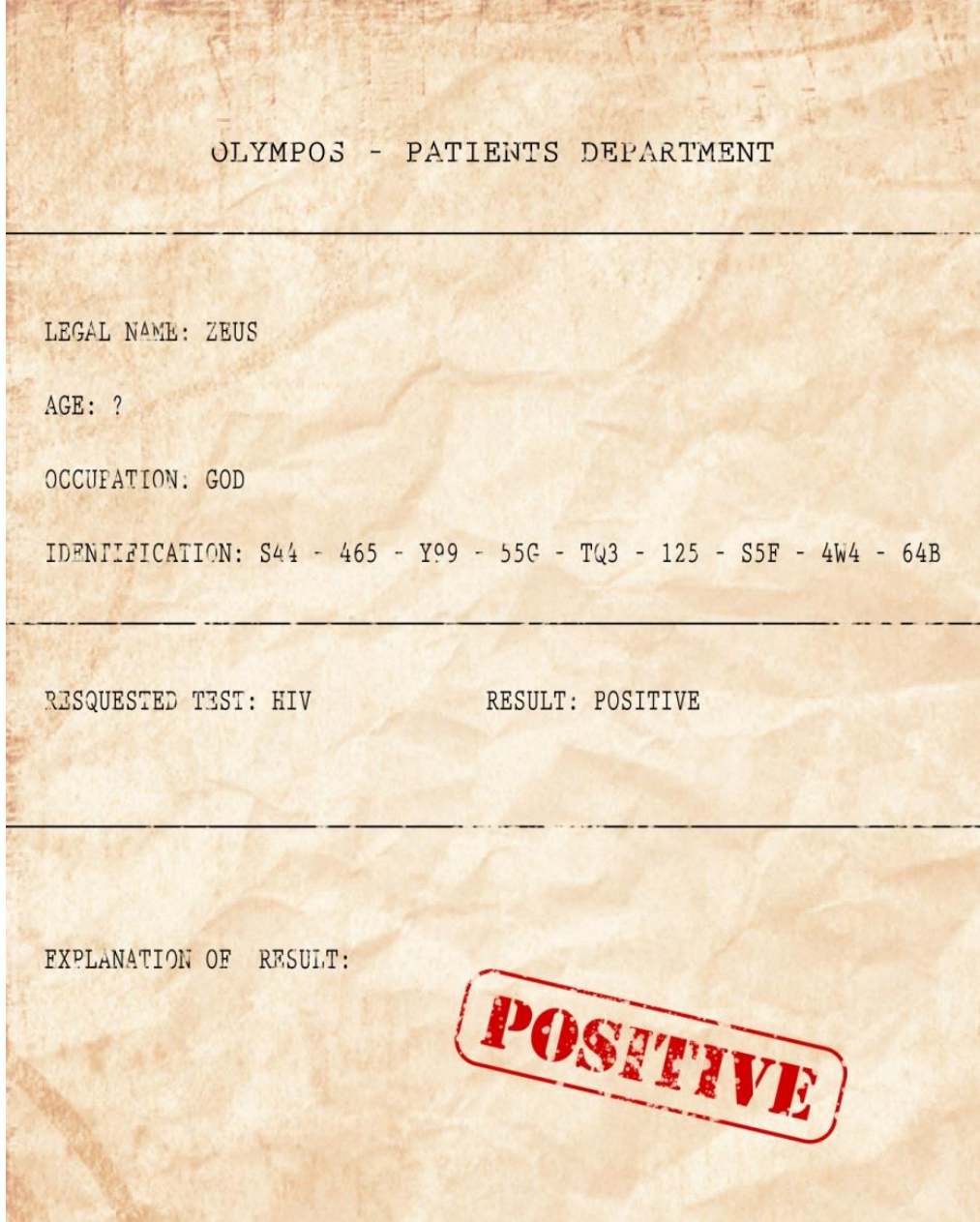
Görsel 12. Christopher Wool, Apocalypse Now. 1988.

(Çelik plaka üzerine yağlıboya, 213.4cm x 182.9 cm)

Erişim:25.01.2020

<https://tinyurl.com/ycfv4n65>

Bu tez çalışması kapsamında yaratılan çalışmalar, kavramsalcılığın teorik birikiminden etkilenilerek üretilmiştir. Uygulamaların üretim sürecinde, pentürden ziyade, günümüz teknolojisinin görsel üretim olanaklarından faydalanılmıştır. Çalışmalar, dijital ortamda, kişisel bilgisayar, 'Adobe PhotoShop' programı ve grafik tablet kullanılarak biçimlendirilmiştir. Tez kapsamında üretilen uygulamalar, tercih edilecek herhangi bir boyutta baskı alınarak sergilenebileceğinden, ya da baskı alınmaksızın dijital ortamda izlenebileceğinden, künyelerine boyutları eklenmemiştir.

Görsel 13. Deha Koç, Zeus'un HIV Testi. 2020. (Dijital düzenleme, RGB)

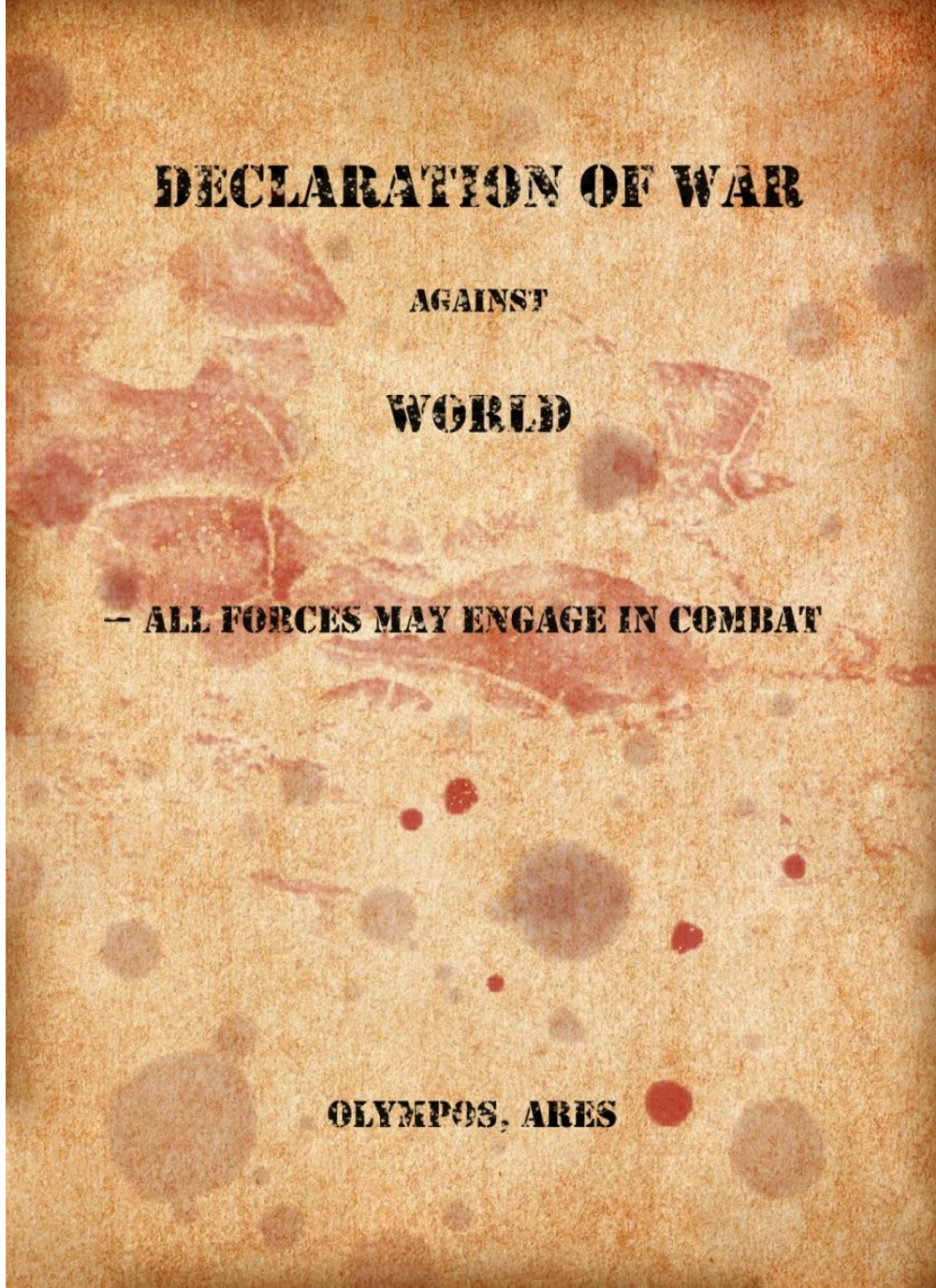
“Zeus’un HIV Testi” isimli bu çalışma (Görsel 13), izleyiciye ilk bakışta eski bir resmî belge izlenimi verebilir. Dikkatle incelendiğinde ise bunun bir virüs tarama testi olduğu anlaşılacaktır. İlâhi bir varlığın, insanlara uygulanan bir sağlık taramasından geçirilmesi, ironik bir durum teşkil etmektedir. Eserin içeriğindeki kırılma ise HIV virüsü taramasının Zeus için pozitif çıkmasıdır. Anlatılarda mutlak biçimde hüküm süren ve eline geçen hemen her fırsatta abartılı bir şehvetle sevişen ve hatta tecavüz eden Zeus, bu çalışmada, kontrolsüz cinselliğin

muhtemel sonuçlarından biri olan hastalıklardan birine yakalanmış olarak gösterilmektedir. Bu durum, tanrısallığın en önemli göstergelerinden olan mutlak kudretin, Zeus'un benliğinde artık mevcut olmadığına işaret etmektedir.

Böylece, sarsılmaz bir otorite figürü olan Zeus, bundan böyle "Olympos"ta kimsenin birleşmek istemeyeceği alternatif bir anlatının hastalıklı Tanrı'sına dönüşür. Bu alternatif anlatıda, tanrısallığın esas unsurları olan mutlak kudret ve sonsuzluğu kaybeden Zeus, yenilmiş bir ilâhın temsili niteliğindedir.

Antik Yunan mitolojisindeki ilâhi figürler incelendiğinde, tanrısal varlıkların tıpkı insanlarda olduğu gibi kimi kırılabilir emareleri gösterdikleri gözlemlenebilir. Fakat bu görsel üretimde, başka bir çağın inancına ait olan tanrısal bir varlığın içinde bulunduğu patetik durum, çağımıza ait sayılabilecek bir belgeleme yönteminden faydalanılarak oluşturulmuştur. Durum patetik yani zavallıcadır, çünkü, "kötülük, zevksiz, kitsch ve banaldır. Kendini bir imparator gibi göstermeye çalışan bir palyaçonun gülünç fiyakası vardır kötülükte."(Eagleton, 2017, s. 110)

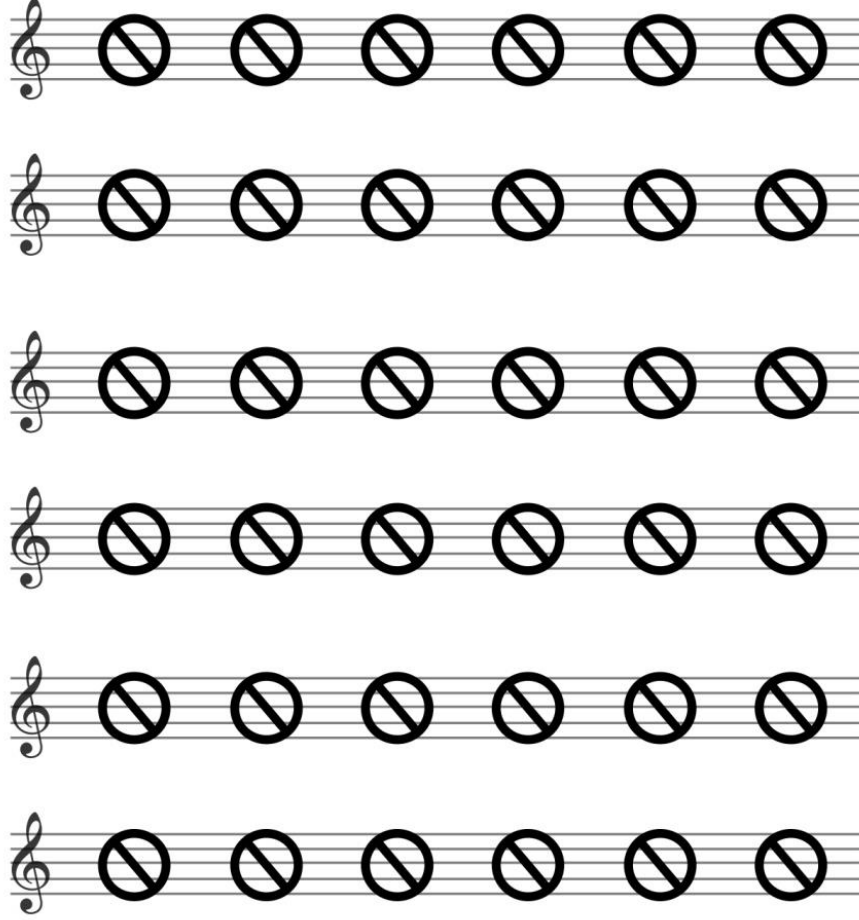
Görsel 14. Deha Koç, Ares'in Savaş İlanı. 2020. (Dijital düzenleme, RGB)

Ares, Yunan mitolojisinde Savaş Tanrısı'dır. Zeus ve Hera'nın oğlu olan Ares, Olmypos' da yaşamaktadır. Oldukça kavgacı bir yapıya sahip olan Ares diğer Tanrılar tarafından sevilmemesine karşın, Roma'da 'Mars' adıyla oldukça benimsenmiştir.

“Ares’in Savaş İlânı” isimli bu uygulama (Görsel 14), Ares’in kendi ağzından, dünyaya karşı ilân edilen bir savaşın belgesi olarak tasarlanmıştır. Bu hayalî anlatıda, iki ülke arasında yaşanan siyasi bir krizin, saldırı emri veren belgelerle resmiyete dökülmesi gibi, savaş Tanrısı Ares de, savaş ilân etmiş ve tüm mevcut güçleri bu çarpışmaya davet etmiştir. Bu çağrı, Ares’in sınırsız kan dökme arzusuna işaret etmektedir. Bu arzusuyla Ares’in kişiliğindeki sadizm açığa çıkmaktadır. “Sadizm, bir yıkımı izlemekten zevk almaktır ve yıkımların en acısı da insanoğlunun ölümüdür” (Bataille, 2016, s. 16).

Gilgamesh

Symphony for percussion No.1 In C Major, Opus 1

Görsel 15. Deha Koç, Gilgamesh'ın Ezgisi. 2020. (Dijital düzenleme, RGB)

Gilgamesh, Antik Mezopotamya mitolojisinin Tanrılaştırılmış bir kahramanıdır. Sümer mitolojisindeki bir söylenceye göre, Tanrıça İnanna'nın söğüt ağacının köküne bir yılan, tepesine bir kuş ve gövdesine de bir şeytan yerleşmiştir. Gilgamesh yardıma koşar ve ağaçta yaşayan kuşu, yılanı ve şeytanı kovar. Bunun üzerine İnanna, ağacı Gilgamesh'a verir. Gilgamesh ise ağacı büyülü bir davula dönüştürerek halkına zulmetmek için kullanır (Gilgamesh Destanı, 2018, s. 119).

Kahramanlığın çeşitli 'kurtarıcı' figürleriyle ortaya çıktığı düşünülebilir. Fakat kahramanlık, çoğu zaman tahakküm ve dolayısıyla zorbalıkla birlikte var olmaktadır. "Kahramanlar, insanın tüm özgürlüğünü elinden alırlar."(Vassaf, 2018, s. 84) Bireyin özgürlüğünü yok eden diğer tüm kahramanlar gibi Gilgamiş da, tahakkümüyle, toplumundaki bireylerin benliklerini sömürerek var olmuştur. Zorba bir ruha sahip olanlar, gerçek özgürlük ve sevginin getirdiği mutluluğu tadamazlar (Platon, 2018, s. 309). Gilgamiş, böylesi bir yoksunlukla, özgürlük ve sevgiden mahrum bir vaziyette ve halkını da sevgi ve özgürlükten mahrum bırakarak zulmünü sürdürmüştür.

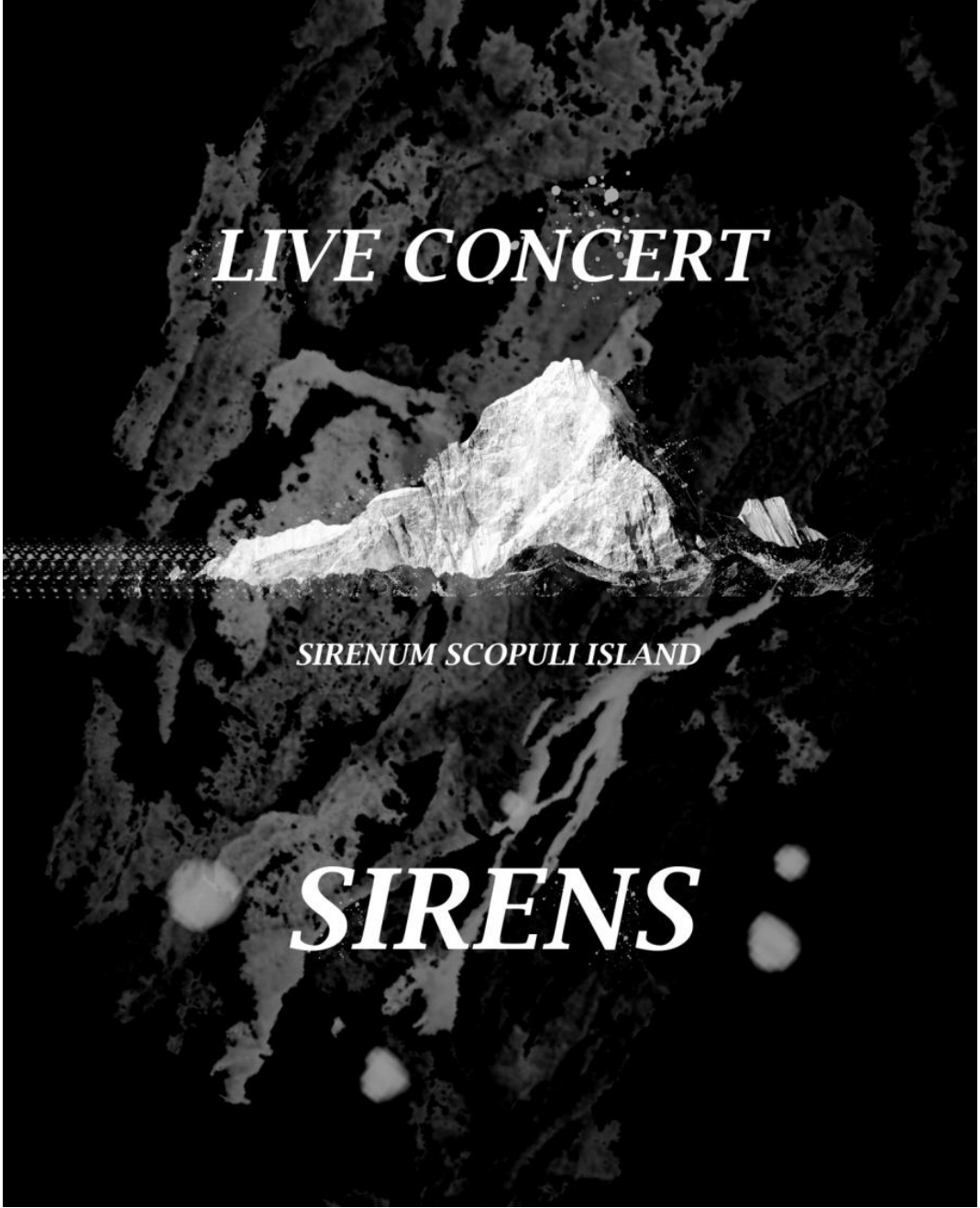
"Gilgamiş'in Ezgisi" isimli bu çalışmada (Görsel 15), Gilgamiş'in, Tanrıça İnanna'dan aldığı 'Huluppu' isimli söğüt ağacının gövdesinden yaptığı davulla halkını sindirdiği söylenceyi görselleştirmek amaçlanmıştır. Gilgamiş'in karakterine atfedilen anlam, nota yerine yasak simgesi kullanan bir besteci kurgusuyla biçimlendirilmiştir. Sanatsal yaratımın özgür yapısını vurgulayan bir imge olan nota sayfası ve yasak simgesinin birlikteliğinden oluşan simgesel kontrast, uygulamanın içeriğinde önem teşkil etmektedir.

Görsel 16. Deha Koç, Ana Rahminde Kronos. 2020. (Dijital düzenleme, RGB)

Yunan mitolojisinde Kronos (Satürn), titanlar soyundandır ve Gaia'nın doğurduğu son titandır. Babası olan Uranüs, Gaia'nın doğurmasına izin vermemektedir. Bunun üzerine Kronos, annesine yardım ederek, annesiyle birleşeceği sırada babası Uranüs'ün hayalarını keser (Grimal, 2012, s. 392). Daha sonra babasına yaptıklarının aynısını çocuklarından göreceğinden korkarak çocuklarını yer. Fakat oğulları tarafından yenilgiye uğratılır. "Ana rahminde Kronos" isimli bu çalışmada (Görsel 16), elinde uzun saplı orağıyla güç duruşu sergileyen bebek titan Kronos, annesi Gaia'nın rahminde tasarlanmıştır. Sıradan bir gebelik ultrasonu, Gaia'nın rahmindeki bebek Tanrı Kronos'u görselleştirmek üzere dönüştürülmüştür. Kullanılan imgeler ve oluşturulan kurguyla, Uranüs'ün tahakkümünden kurtulmak üzere mücadeleye hazırlanan bebek Kronos'un, yaşamı üzerindeki haklı talebini ve Uranüs'ün baskısını vurgulamak amaçlanmıştır.

Görsel 17. Deha Koç, Sirenler'in Konser Afişi. 2020. (Djital düzenleme, RGB)

Yunan mitolojisinde Sirenler, 'Sirenum Scopuli' adasında yaşamakta ve baştan çıkarıcı müzikleriyle denizcilerin yollarını şaşkınlıklarına neden olmaktadır. Denizkızı formundaki bu mitsel varlıkların ezgisi karşı konulamaz bir duygu yoğunluğu yaratarak insanları ölüme sürükler (Cömert, 2015, s. 63). 'Sirenlerin konser afişi' ve 'Sirenlerin konser bileti' isimli çalışmalarda (Görsel 17,18), hayali bir konser organizasyonu için konser afişi ve konser bileti tasarlanmıştır. Sirenlerin

ölümcül seslenişleri, plânlı bir eğlence aktivitesi formatında yorumlanmıştır. Afiş ve bilet tasarımları, izleyiciyi, ölümün neredeyse kesin olduğu bir eğlence organizasyonuna davet etmek üzere kurgulanmıştır.

Görsel 18. Deha Koç, Sirenler'in Konser Bileti. 2020. (Dijital düzenleme, RGB)

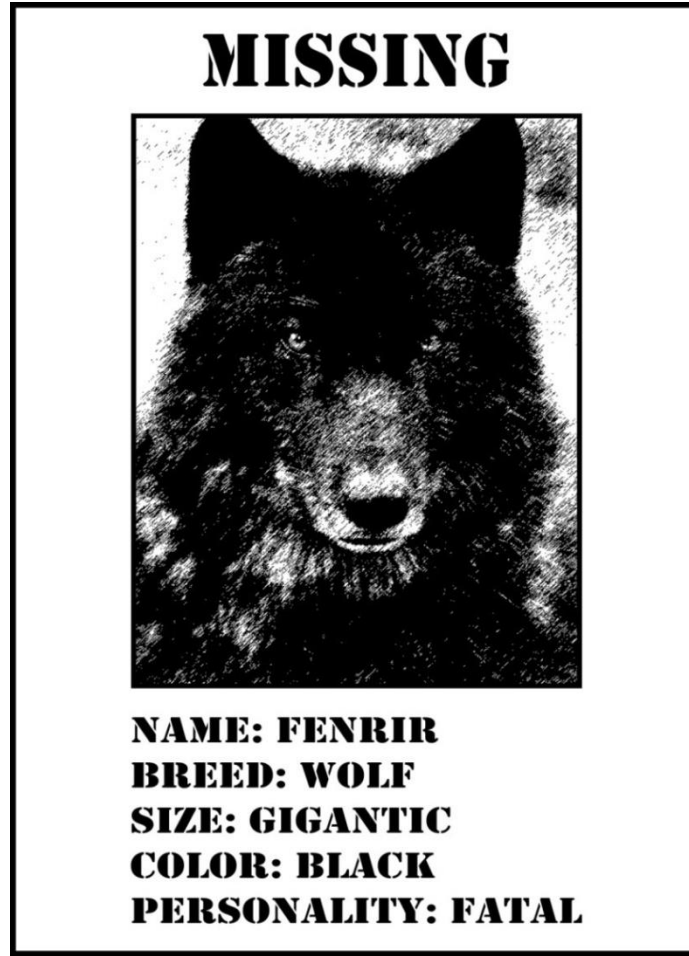
Sirenlerin, gemicileri ölüme sürüklemesinin ne derece ahlâki bir kötülük olduğu, sorgulanabilir bir meseledir. Çünkü, tutku dolu bir esrimenin etkisi altındayken ölmek, belki de arzulanabilir bir durum olarak değerlendirilebilir. Aklın örtülmesi, insan için kimi durumlarda bir kazanç bile sayılabilir. Kişinin kendini unutmasını sağlayan her şey, eğlence kavramı kapsamında düşünülebilir. Ölüm gibi çok ciddi bir durumu eğlenceyle bağdaştırmak her ne kadar saçma görünse de, ölüme tatlı bir rüya eşliğinde yürümek, yangınların yurdu uçurumlarda azâp çekmeye yeğdir.

Plânlanmış her cinayet, kuşkusuz ahlâki kötülük kapsamında değerlendirilmelidir. Ne var ki bu noktada ahlâki kötülüğün dereceleri olabileceğine ilişkin bir bulgulamanın yolu açılabilir. Acısız bir ölüm ile işkence sonucu gerçekleşen vahşet dolu bir cinayet mukayese edildiğinde kötülüğün kendi içinde katmanları olduğu anlaşılabilir. Bu yaklaşımın neticesinde, kötülük için kullanılan araçlar da önem kazanmaktadır. Zeus'un, Prometheus için uygun gördüğü ceza düşünüldüğünde, Siren'lerin ezgilerinin büyüsüne kapılan bir ölümlünün şanslı olduğu bile düşünülebilir.

Görsel 19. Deha Koç, Vale Loki. 2020. (Dijital düzenleme, RGB)

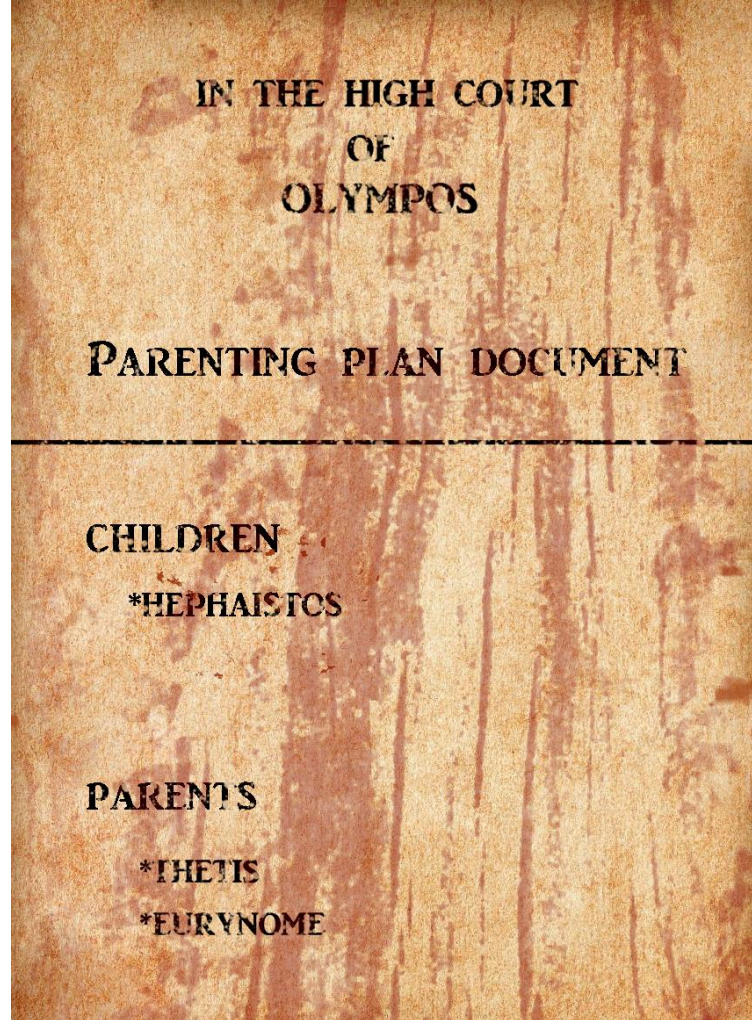
Bu çalışmada (Görsel 19), yaptığı irili ufaklı kötülüklerle İskandinav mitolojisinde sıkça karşımıza çıkan bir karakter olan Loki, bir iskambil kartı formatında görselleştirilmiştir. Sürekli kılık değiştiren bir tanrı olması nedeniyle üstte “vale” ve altta “kız” figürleri kullanılarak tasarlanmıştır. Uygulamada, kumarla ve dolaylı olarak hileyle bağlantılı olması sebebiyle iskambil kartı imgesi kullanılmıştır. İskambil kartlarındaki kralların, valelerin ve kraliçelerin her biri tarihteki önemli kişilerle ilişkilendirilmektedir. Kral kartları tarihteki kralları temsil ederken, vale kartları, tarihteki şövalye ya da yüksek rütbeli savaşçıları temsil etmektedir. Loki bir tanrı olarak kral mertebesinde olmadığından, onun Asgard hiyerarşisindeki yerine işaret etmek bakımından erkek kısmında vale figürü kullanılmıştır. Karakterindeki değişkenliği vurgulamak için ise, iskambil kartlarının köşelerinde bulunan simgeler, dört farklı kartı temsil edecek biçimde tasarlanmıştır.

Görsel 20. Deha Koç, Kayıp Fenrir. 2020. (Dijital düzenleme, RGB)

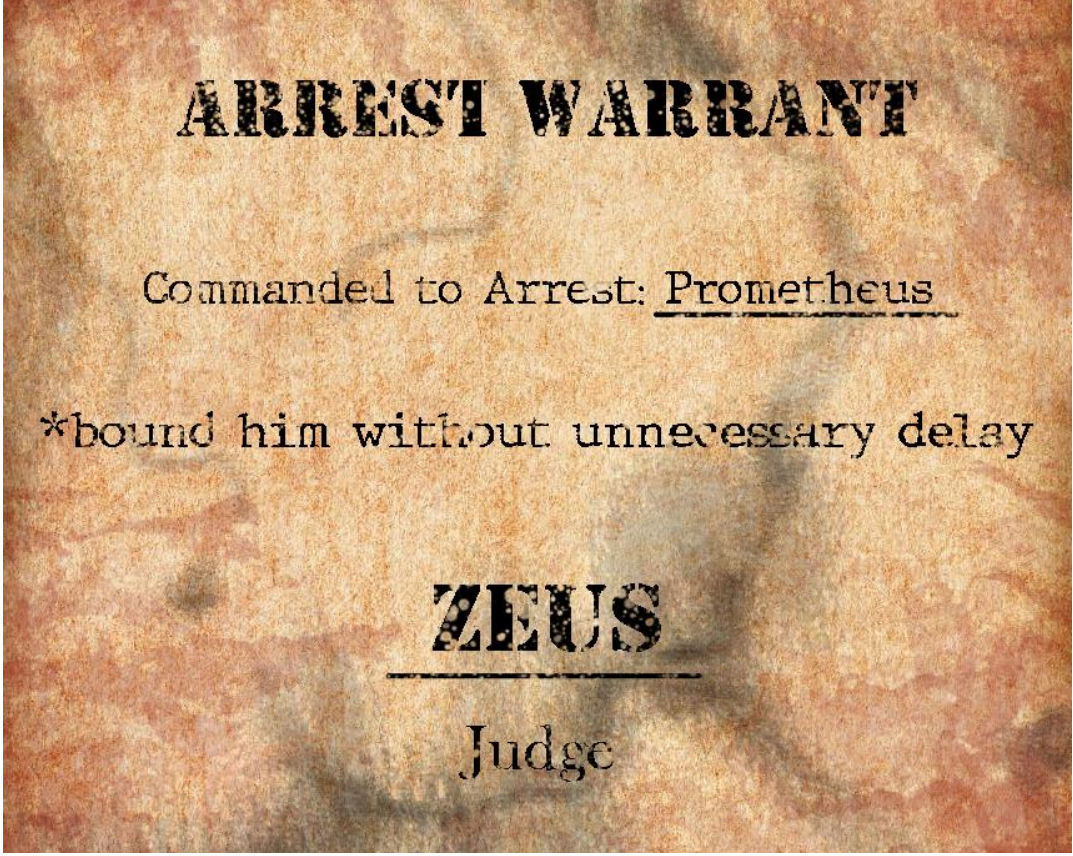

Fenrir, Loki ve Angrboda'nın üç çocuğundan biridir (Holland, 2018, s. 103). Zincirlenmiş bir halde Ragnarok'u, yani İskandinav mitolojisindeki kıyameti beklemekte olan Fenrir, köpekler için verilen bir kayıp ilânıyla ilişkilendirilerek görselleştirilmiştir (Görsel 20). Fenrir'in özgürlüğünü kazanması halinde mevcut düzenin sonlanacağı inancını yansıtan söylenceden yola çıkılarak, zincirlerinden kurtulmuş devasa ve tehlikeli kurt Fenrir, sahibi tarafından aranan bir ev hayvanı formatında kurgulanmıştır. Her ne kadar hayvanlarla bağlantılı olan kötülükler, fiziksel kötülük kapsamında değerlendirilse de, kurt Fenrir, mitolojik bir karakter olarak ussal yetilere sahiptir. Bu nedenle Fenrir'le, ilgili mitsel birikimin, kötülüğün ahlâki boyutuyla ele alınabilecek içerikler için uygun olduğu görülebilir.

Görsel 21. Deha Koç, Hephaistos'un velayeti. 2020. (Dijital düzenleme, RGB)

Hera'nın oğlu olan Hephaistos, tanrılar ve kahramanlar için silahlar ve daha bir çok eşya üreten becerikli bir zanaatkârdır. Aynı zamanda aşk ve güzellik Tanrıçası olan Afrodit'in eşi olan Hephaistos, Roma mitolojisinde 'Vulcanus' adıyla bilinmektedir. Hephaistos'un annesi olan Hera, oğlunu doğurduğunda, onun çirkinliğinden tiksiniş ve onu gökyüzünden aşağı fırlatmıştır. Dokuz gün ve gece boyunca düşen Hephaistos, okyanus tanrıları Thetis ve Eurynome tarafından kurtarılmış ve saklanmıştır (Sears, 2019, s.139). 'Hephaistos'un velayeti', (Görsel 21) isimli eserde, annesi tarafından terkedilen Hephaistos'un, Thetis ve Eurynome tarafından sahiplenilmesinden hareketle, çocuk Hephaistos için velâyet belgesi düzenlenmiştir. Bu alternatif kurguda, Olympos'un karar merci, çocuk Hephaistos'un, Thetis ve Eurynome'un gözetiminde yetişmesine karar vermiştir. Bu uygulamada, Hera'nın bencil ve kötücül karakterini vurgulamak amaçlanmıştır.

Görsel 22. Deha Koç, Prometheus'un tutuklanma emri. 2020. (Dijital düzenleme, RGB)

Antik Yunan mitolojisinde çok önemli bir figür olan Prometheus, tanrısal tahakküme karşı çıkmış olmasıyla, diğer karakterlerden ayrılmaktadır. Söylenceye göre, Zeus, Ölümlüleri ateşten yoksun bırakır. Bunun üzerine, Prometheus, onların yardımına koşar. Ateşin tohumlarını çalar ve saklayarak, yeryüzüne getirir. Zeus bu nedenle ölümlüleri ve Prometheus'u cezalandırır. Ölümlülere, özel olarak hazırlanmış olan Pandora'yı gönderir. Prometheus'u ise, çelikten zincirlerle Kaukasos (Kafkas) Dağı'na bağlar ve Ekhidna ile Typhon'dan doğma bir kartalı ona musallat eder. Kartal hergün gelip Prometheus'un karaciğerini yer ve karaciğer hergün yeniden oluşur (Grimal, 2012, s. 667). Böylelikle işkence her gün tekrarlanır. Bu söylence, 'Prometheus'un tutuklanma emri' isimli çalışmada (Görsel 22), Zeus'un verdiği kötücül yargıya işaret eden bir yaklaşımla görselleştirilmiştir.

Prometheus, ateşini insanlara getirmekle özgürlüğünden vazgeçmiştir. Özgürlüğün en üst noktası özgürlüğü yok etmektir. Sahip olunan en değerli şeyden feragat edebilmek güçlü olmayı gerektirir (Eagleton, 2017, s. 59). Prometheus, sahip olduğu güçle, önemli bir sorumluluk üstlenmiş ve yaratmış olduğu insanlara ateşini getirmiştir. Prometheus'un insanlara götürdüğü ateş, tüm sanatların tohumu olmuştur (Aiskhylos, 2018, s. 6). Prometheus'un davranışındaki erdem, Zeus'un kötücül yanını daha net biçimde görünür kılmaktadır.

Bu bölümde, araştırma kapsamında üretilen uygulamalar ve çözümlenmeleri sunulmuştur. Öncesinde ise, benimsenen sanatsal ifade biçimini açıklamak üzere, özellikle çağdaş sanat eserlerinden, yazının ön planda olduğu ve grafiksel sayılabilecek yöntemlerle üretilmiş olan çalışmalar, örnek teşkil etmesi için teze eklenmiştir. Yine uygulamaların içerik katmanını açıklamak üzere, sanat tarihinde, özellikle kavramsal sanat kapsamında gelişen çeşitli düşüncelerden faydalanılmıştır. Her ne kadar tez kapsamında üretilen çalışmalar bir harekete ya da ekole bağlı olmasa da, üzerinde temellendiği zemini netleştirmek üzere, kavramsal sanatın sağladığı düşünsel birikime ve etkilere değinilmiştir.

SONUÇ

“Antik Dönem Mitolojilerinde Kötülük Kavramının Görsel Yansımaları” isimli bu tez çalışmasında, kötülük kavramının mitolojiyle ilintili yönleri, sanat tarihindeki örnekleriyle incelenmiş ve kötülükle alâkalı çeşitli söylenceler, alternatif anlatılarla kurgulanarak görselleştirilmiştir.

Güç, iyilik için kullanılabileceği gibi kimi durumlarda, acı vermek ya da yok etmek için de kullanılabilir. Antik dönem mitolojilerinde, yönetici konumundaki tanrısal figürlerin, tercih yapabilecek ussal yetilere sahip olmaları bakımından, davranışlarının ahlâki boyutta değerlendirilmesi mümkün olabilmektedir. Söylencelerin önemli bir bölümünde, denetlenemeyen üstün bir gücün kötüye kullanılması sonucunda ortaya çıkan tarifi imkânsız acılar göze çarpmaktadır. Buradan hareketle, antik dönem kapsamındaki mitolojik olaylarda, ahlâki kötülüğün, genellikle üstünlük sağlayan bir kuvvetle birlikte geldiği yargısına ulaşmak mümkün olabilir.

Tez kapsamında sınırsız güç sahibi zalim ilâhlar ve kötücül nitelikleriyle öne çıkan kurgusal karakterler, müstehzi bir tavırla yorumlanmıştır. Mitolojide tahakkümün en yıkıcı örneklerini içeren söylenceler, sarkastik bir yaklaşımla yeniden okunmuştur. Tanrısallık ve kahramanlıklarla bezenmiş mitolojik olayları alaycı bir yaklaşımla ele almakla, bireyin özgür varlığının haklılığına ve gerekliliğine vurgu yapmak amaçlanmıştır. Çünkü, kahramanlar ve tanrılar, genellikle bireysel özgürlüğün karşısında konumlanırlar ve tahakkümün yıpratıcı etkisiyle varlıklarını sürdürürler.

Antik mitolojilerdeki kötülükle ilintili olayları, ahlâki kötülük merceğinden bakarak merkeze alan bu tez, tarihin, sanatsal, kültürel ve düşünsel birikimlerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. İçerdiği duygu yoğunluğu nedeniyle, sanatçıların tarihin farklı dönemlerinde sıklıkla beslendikleri bir alan olan mitolojinin, sanatsal üretime kaynaklık etmeye devam etmekte olduğu düşünüldüğünde, bu tezin

içeriğinin, mitolojiyle, özellikle de mitoloji ve ahlâki kötülük ilişkisiyle ilgilenen sanatçılar ve araştırmacılar için önemli olabileceği düşünülebilir.

KAYNAKLAR

Arslan, Ahmet. (2018). İlkçağ Felsefe Tarihi (Aristoteles). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Arslan, Ahmet. (2019). İlkçağ Felsefe Tarihi (Helenistik Dönem Felsefesi: Epikuroşular, Stoacılar, Septikler). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Arslan, Ahmet. (2019). İlkçağ Felsefe Tarihi (Plotinos, Yeni Platonculuk Ve Erken Dönem Hıristiyan Felsefesi). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Antmen, Ahu. (2017). 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Aiskhylos. (2018). Zincire Vurulmuş Prometheus. (Azra Erhat& Sabahattin Eyüboğlu, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bataille, Georges. (2016). Edebiyat Ve Kötülük. (Ayşegül Sönmezay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, Jean. (2018). Şeytana Satılan Ruh. (O. Adanır, Çev.). İstanbul: DoğuBatı Yayınları.

Badiou, Alain. (2016). Etik – Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme. (Tuncay Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Chul, Han, Byung. (2018). Şiddetin Topolojisi. (Dilek Zaptçioğlu, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Cömert, Bedrettin. (2015). Mitoloji Ve İkonografi. Ankara: De Ki Yayınları.

Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç. (2018). Karamazov Kardeşler. (Nihal Yalaza Taluy, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Eagleton, Terry. (2017). Kötülük Üzerine Bir Deneme. (Şenol Bezci, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Grimal, Pierre. (2012). Yunan ve Roma Mitoloji Sözlüğü. (Sevgi Tamgüç, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Gilgamiş Destanı. (2018). (Sait Maden, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Harari, Yuval Noah. (2019). Hayvanlardan Tanrılara Sapiens. (Ertuğrul Genç, Çev.). İstanbul: Kolektif Yayınları.

Holland, Crosley Kevin. (2018). İskandinav Mitolojisi. (Simge Kaytan, Çev.). İstanbul: Say Yayıncılık.

Kant, Immanuel. (2015). Seçilmiş Yazılar. (Nejat Bozkurt, Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Kaprow, Allan. (2016). Düzenlemeler, Ortamlar ve Oluşumlar'dan. Charles Harrison, Paul Wood (Ed.). 1900-2000 Değişen Fikirler Antolojisi, s. 759-765. İstanbul: Küre Yayınları.

Lewitt, Sol. (2016). Kavramsal sanatla ilgili paragraflar. Charles Harrison, Paul Wood (Ed.). 1900-2000 Değişen Fikirler Antolojisi, s. 892-895. İstanbul: Küre Yayınları.

Neiman, Susan.(2006). Modern Düşüncede Kötülük – Alternatif Bir Felsefe Tarihi, (Ayhan Sargüney, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Platon. (2018). Devlet. (Sabahattin Eyüboğlu & M.Ali Cimcoz, Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Russell, Jeffery Burton. (2017). Şeytan. (Elif Çelik, Çev.). Ankara: Panama Yayıncılık.

Sears, Kathleen. (2019). Mitoloji 101. (Ekin Duru, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

Vassaf, Gündüz. (2018). Cehenneme Övgü. (Zehra Gencosman, Ömer Madra, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yasa, Metin. (2016). Tanrı ve Kötülük. Ankara: Elis Yayınları.

Yaran, Cafer Sadık. (2016). Kötülük ve Teodise. İstanbul: Vadi Yayınları.

Wikipedia. Erişim: 7.6.2020. https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_history

Artspace. David Medalla. Pandora'nınKutusu/Cosmic Pandora Micro-Box. Erişim:25.01.2020.

https://www.artspace.com/magazine/art_101/book_report/icarus-prometheus-pandora-10-famous-contemporary-artworks-based-on-myth-55374

Mymodernmet. Mel Bochner: Blah, Blah, Blah. Erişim: 25.01.2020.
<https://mymodernmet.com/text-art-masters/>

Mymodernmet. Barbara Kruger, I shop therefore i am. Erişim: 25.01.2020.
<https://mymodernmet.com/text-art-masters/>

Mymodernmet. Christopher Wool, Apocalypse Now. Erişim: 25.01.2020.
<https://mymodernmet.com/text-art-masters/>

Wikiart. Joseph Kosuth: Art as Idea as Idea, Water. Erişim: 13.6.2020.
<https://www.wikiart.org/en/joseph-kosuth/titled-art-as-idea-as-idea-water>

Wikipedia. Rembrandt Harmenszoon van Rijn, Europa'nın Kaçırılışı/The Abduction of Europa. Erişim: 17.02.2020.

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Rembrandt_Abduction_of_Europa.jpg

Wikipedia. Francisco José de Goya y Lucientes. Çocuklarını Yiyen Satürn/Saturn Devouring His Son. Erişim: 23.01.2020.

[https://en.wikipedia.org/wiki/File:Francisco_de_Goya,_Saturno_devorando_a_su_hijo_\(1819-1823\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/File:Francisco_de_Goya,_Saturno_devorando_a_su_hijo_(1819-1823).jpg)

Wikimedia. Peter Paul Rubens. Zincire Vurulmuş Prometheus/Prometheus Bound. Erişim:17.01.2020.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/08/Peter_Paul_Rubens_-_Prometheus_Bound.jpg

Wikipedia. Peter Paul Rubens. The Rape of the Daughters of Leucippus/Leucippus'un kızlarının tecavüze uğraması.

Erişim: 17.01.2020.

https://en.wikipedia.org/wiki/The_Rape_of_the_Daughters_of_Leucippus#/media/File:Peter_Paul_Rubens_&_Jan_Wildens_-_De_ontvoering_van_de_Dochters_van_Leucippus.jpg

Wikimedia. Nicolas Sébastien Adam, Zincire Vurulmuş Prometheus/ Prometheus Bound. Erişim:8.6.2020.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0e/Prometheus_Adam_Louvre_MR1745_edit_atoma.jpg

Wikidata. Peter Paul Rubens, Çocuklarını Yiyen Satürn/Saturn Devouring His Son.
Erişim: 23.01.2020.

https://www.wikidata.org/wiki/Q6122115#/media/File:Rubens_saturn.jpg

Walkerart. Lawrence Weiner, Bits & Pieces Put Together to Present a Semblance
of a Whole, 2005.

Erişim: 12.6.2020.

<https://walkerart.org/collections/artworks/bits-and-pieces-put-together-to-present-a-semblance-of-a-whole>